

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Π.Μ.Σ. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ
ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΡΧΟΝΤΙΑ ΚΑΛΛΙΤΕΡΗ

***Η Κλιματική Αλλαγή
ως Παράγοντας Συγκρούσεων
τον 21^ο Αιώνα***

Αθήνα 2017

Ίδρυμα: **Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών**
Τμήμα: **Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών**
Πρόγραμμα: **Π.Μ.Σ., Κατεύθυνση 'Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές'**
Ημερομηνία: **Δεκέμβριος 2017**

Επίθετο: **Καλλιτέρη**
Όνομα: **Αρχοντία**

Επιβλέπων: **Αναπληρωτής Καθηγητής κος. Κωνσταντίνος Υφαντής**
Επιτροπή: **Καθηγητής κος. Δημήτρης Καιρίδης**
Επίκουρη Καθηγήτρια κα. Χαρά Καραγιαννοπούλου

Τίτλος: ***Η Κλιματική Αλλαγή ως Παράγοντας Συγκρούσεων τον 21^ο Αιώνα***
Επιτομή: Η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή αποτελεί ένα από τα ακανθώδη πολιτικά ζητήματα κατά τις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Από την ύπαρξή του φαινομένου μέχρι και τα προτεινόμενα αντίμετρα, εντοπίζονται διάφορες πτυχές έντονων αντιπαραθέσεων επί του ζητήματος. Μία από τις πιο πρόσφατες έγκειται στην πιθανή σχέση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και των βίαιων συγκρούσεων. Οι έως τώρα έρευνες δεν έχουν καταφέρει να επιβεβαιώσουν αυτή τη σύνδεση με βάση τα εμπειρικά δεδομένα. Η παρούσα εργασία επιχειρεί να διερευνήσει αυτό το ερώτημα, αξιοποιώντας το φαινόμενο της μετανάστευσης ως τον τρίτο παράγοντα της εξίσωσης. Τα αποτελέσματα δεν επιβεβαιώνουν μία σαφή αιτιακή σχέση των τριών φαινομένων.

Η συγγραφέας δηλώνει ότι η παρούσα εργασία είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνει όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες, σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι αυτή η εργασία αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

Η έρευνα και η συγγραφή αποδεικνύονται συχνά βαθύτατα μοναχικές εμπειρίες, ωστόσο κανένα κείμενο δεν αποτελεί προϊόν εργασίας ενός και μόνο ατόμου.

Θα ήθελα, επομένως, να ευχαριστήσω τον κο. Κωνσταντίνο Υφαντή, τόσο για την έμπρακτη βοήθειά του στις κρίσιμες στιγμές της παρούσας διαδικασίας, όσο και για την υπομονή του.

Επίσης, την κα. Χαρά Καραγιαννοπούλου για τα εποικοδομητικά της σχόλια όσον αφορά στις θεωρητικές και μεθοδολογικές πτυχές της έρευνας.

Θα ήταν, ταυτόχρονα, αδόκιμο αν δεν ευχαριστούσα τους άλλους εξαιρετικούς διδάσκοντες του ΠΜΣ Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές, κο. Κωνσταντίνο Αρβανιτόπουλο, κο. Αθανάσιο Διαμαντόπουλο, κο. Δημήτρη Καιρίδη, κα. Μαρία- Ελένη Κοππά, κο. Κωνσταντίνο Λάβδα, κο. Χαράλαμπο Παπασωτηρίου, κο. Κωνσταντίνο Φίλη και κο. Χρήστο Ζιώγα. Χωρίς την πληθώρα γνώσης που προσέφεραν όλα τα μαθήματα του προγράμματος, η παρούσα μελέτη δεν θα υπήρχε ούτε ως τίτλος.

Παράλληλα, όλους τους συναδέλφους συμφοιτητές και συν-ερευνητές, παλαιότερους και νέους. Οι συζητήσεις και οι συνεργασίες μας συνεχίζουν να αποτελούν έμπνευση για κάθε καινούργιο εγχείρημά μου.

Τέλος, όλους τους αναλυτές, δημοσιογράφους και ερευνητές, οι ιδέες των οποίων με βοήθησαν να διαμορφώσω μία προσωπική άποψη. Ακόμα και όταν δεν περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία μίας μεταπτυχιακής εργασίας, η συνεισφορά τους στον παγκόσμιο διάλογο για την ανθρωπογενή κλιματική αλλαγή είναι ανεκτίμητη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
II. ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΗΣ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ	7
Α. Το Φαινόμενο της Ανθρωπογενούς Κλιματικής Αλλαγής	7
Β. Η Πολιτικοποίηση της Ανθρωπογενούς Κλιματικής Αλλαγής	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ.....	25
Α. Η Εξαρτημένη Μεταβλητή.....	28
Β. Οι Μεσολαβητικές Μεταβλητές	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	36
Α. Η Επιλογή του Δείγματος.....	36
Β. Η Παράθεση των Δεδομένων.....	40
Γ. Τα Αποτελέσματα	50
III. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	53
IV. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	55

Κατάλογος Συντομογραφιών

IDMC:	Internal Displacement Monitoring Center
IPCC:	Intergovernmental Panel on Climate Change
ND-GAIN:	Notre Dame Global Adaptation Index
UDCP:	Uppsala Data Conflict Program
UNEP:	United Nations Environment Programme

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επαρχία της Βουργουνδίας στη Γαλλία φημίζεται για τις εξαιρετικής ποιότητας ποικιλίες κρασιών της. Οι ποικιλίες αυτές είναι τόσο εδραιωμένες στην καταναλωτική συνείδηση που έως και το σκούρο κόκκινο χρώμα που προσομοιάζει εκείνο του κρασιού έχει λάβει το όνομά τους. Για τους κατοίκους της Βουργουνδίας, η καλλιέργεια σταφυλιών αποτελεί παράδοση αιώνων. Αναμενόμενα, αυτή η ετήσια διαδικασία του τρύγου είναι άρρηκτα συνυφασμένη με άλλες παραδόσεις της περιοχής, όπως για παράδειγμα τους εορτασμούς των τοπικών αγίων. Σύμφωνα με τα σωζόμενα αρχεία από τον 18^ο αιώνα, το μάζεμα των σταφυλιών ξεκινούσε περίπου την πρώτη εβδομάδα του Οκτώβρη. Τρεις σχεδόν αιώνες αργότερα, το 2011, η συγκομιδή των σταφυλιών ξεκίνησε την τελευταία εβδομάδα του Αυγούστου. Το περιστατικό αυτό που αφηγείται ο Eggleton (2013, 13) θέτει με εμφανή τρόπο το κεντρικό ζήτημα που απασχολεί ένα μεγάλο μέρος της επιστημονικής κοινότητας κατά τις τελευταίες δεκαετίες: την ανθρωπογενή κλιματική αλλαγή.

Η παρούσα εργασία θα ασχοληθεί με το ζήτημα της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής γενικά, και την πιθανή σύνδεσή της με τις βίαιες συγκρούσεις ειδικά. Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη θα επιχειρήσει να διερευνήσει ορισμένες πτυχές ενός ζητήματος που ξεκίνησε να απασχολεί τον δημόσιο πολιτικό και επιστημονικό λόγο πριν μία δεκαετία. Για την πλειοψηφία των αναλυτών, η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή δεν θα έχει πρωτοφανείς επιπτώσεις μόνο στο φυσικό περιβάλλον. Αντίθετα, τα ανθρώπινα συστήματα θα επηρεαστούν άμεσα- και σε ορισμένες περιπτώσεις ενδεχομένως να απειληθούν. Ως μία από αυτές τις απειλές θεωρείται και η πυροδότηση βίαιων κοινωνικών συγκρούσεων, οι οποίες θα οφείλονται κυρίως στην έλλειψη υλικών πόρων που θα προκληθεί εξαιτίας της υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος. Έτσι, για ορισμένους σχολιαστές, το μέλλον της ανθρωπότητας θα επιστρέψει εντέλει στη ‘φυσική κατάσταση’ του Hobbes: μία «μοναχική, φτωχή, άθλια, κτηνώδης και σύντομη» ύπαρξη.

Ωστόσο, αυτές οι ανησυχίες αποτελούν μόνο τη μία πλευρά της συζήτησης. Για αρκετούς σκεπτικιστές, οι προβλεπόμενες επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής ενδέχεται να μην είναι τόσο κρίσιμες όσο επιχειρούν να τις εμφανίσουν εκείνοι που αγωνιούν. Για κάποιους άλλους, η κλιματική αλλαγή πιθανώς και να μη συμβαίνει. Η διαφωνία αυτή

επανήλθε δυναμικά στο επίκεντρο του δημόσιου λόγου χάρη στη ρητορική και τις αποφάσεις του 45^{ου} Προέδρου των ΗΠΑ, Donald Trump. Οι αντιδράσεις των ηγετών άλλων μεγάλων κρατών στις θέσεις του Προέδρου Trump (Watt 2017) αναδεικνύουν πόσο πολιτικοποιημένο τείνει να καταστεί το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής. Είναι όμως αρκετά πολιτικοποιημένο ώστε να περάσει στο επίπεδο της ασφαλειοποίησης;

Με αφορμή την προαναφερθείσα απορία, αυτή η εργασία θα επιχειρήσει να απαντήσει ορισμένα ερωτήματα:

Πρώτον, υπάρχει κάποια αποδεικτέα σύνδεση μεταξύ των επιπτώσεων της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και της εμφάνισης βίαιων συγκρούσεων;

Αν ναι, εντός ποιου ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου διαμορφώνεται;

Και τελικά, αποτελεί η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή ένα ζήτημα ασφαλείας με την παραδοσιακή- ρεαλιστική- προσέγγιση του όρου;

Με σκοπό να διερευνηθούν αυτά τα ερωτήματα, η παρούσα μελέτη χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια, το καθένα με διαφορετικές λειτουργίες.

Στο πρώτο κεφάλαιο, με τίτλο «*Η Ανθρωπογενής Κλιματική Αλλαγή*», θέτονται οι βάσεις προκειμένου να κατανοήσει ο αναγνώστης σε τι αφορά το πολυσυζητημένο αυτό φαινόμενο. Με δεδομένη την πολυπλοκότητα του ζητήματος, τόσο σε επίπεδο φυσικών ιδιοτήτων, όσο και σε επίπεδο κοινωνικών πτυχών, παρουσιάζονται συνοπτικά οι πιο πρόσφατες επιστημονικές πληροφορίες. Αρχικά, εξετάζεται η φυσική πλευρά της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής με σκοπό να αναδειχθούν οι θεωρήσεις για το πώς προκλήθηκε, πώς εκδηλώνεται στο παρόν στάδιο, και πώς πρόκειται να εξελιχθεί στο μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο μέλλον. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η πολιτική πλευρά της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής. Αυτή η πτυχή συνοψίζεται σε δύο συνεχιζόμενες διαφωνίες: Αφενός, για το αν συμβαίνει και ποια είναι τα πραγματικά αποτελέσματά της. Αφετέρου, για το ποιος ευθύνεται και ποιος οφείλει να επωμιστεί τα βάρη των προτεινόμενων μέτρων αντιμετώπισής της.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, με τίτλο «*Η Επισκόπηση της Βιβλιογραφίας*», ξεκινά το μακροσκελές έργο παράθεσης των έως τώρα δημοσιευμένων επιστημονικών υποθέσεων για την πιθανή σύνδεση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και των βίαιων συγκρούσεων. Παραδόξως, η θεματική αυτή προσέλκυσε έντονα το ερευνητικό ενδιαφέρον μόλις την τελευταία δεκαετία. Η στροφή της ακαδημαϊκής κοινότητας προς το συγκεκριμένο πρόβλημα σχετίζεται άμεσα με δύο γεγονότα εκείνου του έτους. Αρχικά, την πρώτη συζήτηση περί της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής εντός του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Όντας θεωρητικά ο πιο ισχυρός μηχανισμός

συλλογικής ασφάλειας σε παγκόσμιο επίπεδο, η ενασχόληση του Συμβουλίου Ασφαλείας με το ζήτημα σηματοδότησε την είσοδό του στα διεθνή fora. Στη συνέχεια, η επίσημη έκθεση του United Nations Environment Programme σχετικά με τον εμφύλιο πόλεμο στο Σουδάν, αποτέλεσε το πρώτο βήμα για τη διεξοδική επιστημονική διερεύνηση του ζητήματος. Εντούτοις, μία σχεδόν δεκαετία ερευνών δεν έχει αποφέρει ακόμα σαφή αποτελέσματα για τη φύση αυτής της σύνδεσης. Σε γενικά πλαίσια, οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν ότι πιθανότατα υπάρχει κάποιου είδους σχέση ανάμεσα στην ανθρωπογενή κλιματική αλλαγή και στην εμφάνιση βίαιων συγκρούσεων. Τα εμπειρικά δεδομένα, όμως, δεν έχουν οδηγήσει ακόμα σε ισχυρές ενδείξεις. Η αδυναμία αυτή σχετίζεται ενδεχομένως με την απειρία των ερμηνευτικών εργαλείων στον συγκεκριμένο τομέα. Παράλληλα, η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή και η εμφάνιση βίαιων συγκρούσεων είναι δύο τομείς που απαιτούν ένα γνωστικό υπόβαθρο πλούσιο σε πολλούς και διαφορετικούς κλάδους. Όσοι επιχειρούν να διαχειριστούν τα δεδομένα, οφείλουν να κατέχουν επαρκείς γνώσεις τόσο από τις φυσικές, όσο και τις κοινωνικές επιστήμες.

Στο τρίτο κεφάλαιο, με τίτλο «*Το Ερευνητικό Σχέδιο*», παρουσιάζεται συνοπτικά το σχεδιάγραμμα της παρούσας έρευνας. Για τη διαμόρφωση αυτού του πλαισίου είναι απαραίτητη η αξιοποίηση και αξιολόγηση των παρόμοιων μελετών που έχουν ήδη δημοσιευθεί. Καθώς, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, τα έως τώρα επιστημονικά ευρήματα δεν καταλήγουν σε ένα σαφές συμπέρασμα, θα ήταν αδόκιμο να υιοθετηθούν οι προσεγγίσεις που δεν κατάφεραν να εντοπίσουν τα υπό διερεύνηση στοιχεία. Επομένως, με τη χρήση διαφορετικών θεωρητικών μοντέλων, σχηματίζεται ένα προτεινόμενο σχέδιο έρευνας. Αυτό συνδέει την κλιματική αλλαγή και τις βίαιες συγκρούσεις μέσω του φαινομένου της μετανάστευσης. Οι έννοιες αυτές υπόκεινται περαιτέρω επεξεργασία χάρη στις βάσεις δεδομένων που επιλέχθηκαν ως κύριες πηγές στοιχοθέτησης. Ωστόσο, κρίνεται αναγκαίο να σημειωθεί πως η αποτελεσματική επεξεργασία των διαθέσιμων δεδομένων ενδέχεται να είναι πέραν των δυνατοτήτων της παρούσας εργασίας. Αυτό οφείλεται τόσο στην έλλειψη αντίστοιχης ερευνητικής εμπειρίας και εξοικείωσης με το ζήτημα της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής, όσο και στην αδυναμία αξιοποίησης των πιο σύγχρονων τεχνολογικών μέσων για τη σύγκριση των στοιχείων. Για παράδειγμα, η χρήση γεωγραφικών συστημάτων πληροφοριών από δορυφορικές εικόνες αποτελεί μία από τις πιο συνήθειες μεθόδους του χώρου.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο, με τίτλο «*Η Παρουσίαση των Δεδομένων*», επιχειρείται μία σύνθεση των διαθέσιμων δεδομένων. Εξαιτίας του πληροφοριακού όγκου, η επιλογή των στοιχείων όφειλε να είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Φυσικά, όσο μεγαλύτερο είναι το δείγμα της έρευνας, τόσο πιο γενικεύσιμα δύνανται να καταστούν τα συμπεράσματα. Μολαταύτα, το διεθνές σύστημα αποτελείται πλέον από εκατοντάδες κράτη, και αυτά από πλήθος γεωγραφικών διαφοροποιήσεων. Το δείγμα που επιλέχθηκε ήταν συγκριτικά ελάχιστο, όμως σε διαφορετική περίπτωση, η προσπάθεια επεξεργασίας μεγάλου αριθμού περιπτώσεων ίσως κατέληγε σε αδιέξοδο. Τα τελικά αποτελέσματα, αλλά και οι καταγεγραμμένες αδυναμίες αυτού του εγχειρήματος κλείνουν την έρευνα.

Με αυτόν τον τρόπο δομείται το πλαίσιο αυτής της εργασίας. Αναφέρθηκε πολλάκις ότι υπήρξαν δυσκολίες και προβλήματα. Το πιο επικίνδυνο από αυτά ήταν πιθανώς οι προσωπικές προκαταλήψεις που προϋπήρχαν της έρευνας. Για κάθε μέλος της ακαδημαϊκής κοινότητας, η επιβεβαίωση μίας πρόβλεψης είναι αναμφισβήτητα επιθυμητή. Η αδυναμία επαλήθευσης ίσως αποδειχθεί και πλήγμα. Ευτυχώς για την παρούσα προσπάθεια, η αδυναμία επιβεβαίωσης είναι η πιο αισιόδοξη κατάληξη. Παρόλη τη γοητεία της αποδοχής του αναπόφευκτου, το ισχυρότερο όπλο της ανθρωπότητας παραμένει η ελεύθερη βούληση.

ΙΙ. ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΗΣ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Α. Το Φαινόμενο της Ανθρωπογενούς Κλιματικής Αλλαγής

Οι ταχύτατες τεχνολογικές εξελίξεις που ακολούθησαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έδωσαν στον άνθρωπο τη δυνατότητα να γνωρίσει τον φυσικό κόσμο όπως ποτέ άλλοτε. Από την κατάκτηση της σελήνης μέχρι τη χειραγώγηση των νετρονίων, το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μία αδιάκοπη σειρά από επιστημονικά επιτεύγματα. Μεταξύ αυτών και η αναλυτική καταγραφή των ατμοσφαιρικών συνθηκών, η οποία ξεκίνησε από το Παρατηρητήριο Mauna Loa στη Χαβάη. Οι μετρήσεις από εκείνες τις εγκαταστάσεις ήταν οι πρώτες ενδείξεις για μία αυξητική τάση της μέσης θερμοκρασίας (Archer & Rahmstorf 2010, 11). Εντούτοις, χρειάστηκαν αρκετά χρόνια για να γνωστοποιηθούν σε ευρεία κλίμακα τα συγκεκριμένα δεδομένα. Αυτή η καθυστέρηση σχετιζόταν με δύο λόγους. Κατά πρώτον, οι ιδιαίτερες κλιματολογικές συνθήκες κατά την περίοδο 1940-1970 παρέπεμπαν μάλλον σε σταδιακή πτώση της μέσης θερμοκρασίας. Για τους περισσότερους επιστήμονες, ο πλανήτης πλησίαζε μία νέα εποχή παγετώνων (Maslin 2014, κεφ. 2). Κατά δεύτερον, τα περιβαλλοντικά ζητήματα άρχισαν να εισέρχονται μαζικά στη δημόσια ατζέντα κατά τη δεκαετία του 1980. Το ενδιαφέρον της παγκόσμιας κοινής γνώμης τροφοδοτούνταν από διάφορες αρνητικές ειδήσεις της εποχής, όπως για παράδειγμα το πυρηνικό ατύχημα στο Τσερνόμπιλ και την ανακάλυψη της τρύπας του όζοντος (ό.π.).

Τα πρώτα περιβαλλοντικά ζητήματα της δεκαετίας του 1980 μοιάζουν σχετικά ακίνδυνα αν συγκριθούν με εκείνο που κυριαρχεί στη σύγχρονη ατζέντα. Η κλιματική αλλαγή δεν είναι ένα πρόβλημα του οποίου η λύση δύναται απλώς να εντοπιστεί και να

υλοποιηθεί μονοδιάστατα. Αντίθετα, η πολυπλοκότητα του φαινομένου συνεπάγεται πως όλα τα υπόλοιπα θέματα υποχωρούν ώστε να λάβει προτεραιότητα.

Ξεκινώντας την παρουσίαση του φαινομένου, οφείλει κανείς να παραθέσει ορισμένα βασικά στοιχεία. Ένας σύντομος ορισμός της κλιματικής αλλαγής περιλαμβάνεται στη *Σύμβαση-Πλαίσιο για την Κλιματική Αλλαγή του ΟΗΕ*, αναφέροντας ότι πρόκειται για: «μία αλλαγή στο κλίμα που αποδίδεται άμεσα ή έμμεσα στην ανθρώπινη δραστηριότητα, η οποία μεταβάλλει τη σύνθεση της ατμόσφαιρας και παρατηρείται επί συγκρινόμενων χρονικών περιόδων εκτός της φυσικής κλιματικής ποικιλομορφίας» (United Nations Framework Convention on Climate Change 1992, 3). Ο παραπάνω ορισμός προσφέρει ήδη από τα βασικά χαρακτηριστικά του φαινομένου. Αφενός, είναι μακροσκοπικό, τόσο σε επίπεδο κλίμακας- επηρεάζει το κλίμα γενικά και όχι μόνο τις καιρικές συνθήκες ειδικά, όσο και σε επίπεδο χρόνου- οι αιτίες και οι συνέπειες του φαινομένου είναι διαχρονικές. Εκτός αυτού, αναφέρεται ρητά πως η κλιματική αλλαγή είναι συνδεδεμένη με τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Με αυτόν τον τρόπο απλοποιείται ρητορικά το φαινόμενο της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής.

Η προσέγγιση του φαινομένου από τη σκοπιά των θετικών επιστημών δυσχεραίνει ελαφρώς την αποστολή απλοποίησης. Σύμφωνα με την κυρίαρχη επιστημονική συναίνεση, η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή πυροδοτήθηκε από την υπερθέρμανση του πλανήτη (Intergovernmental Panel on Climate Change 2014, 2). Όπως καταδεικνύουν οι ερευνητικές μετρήσεις, η υπερθέρμανση του πλανήτη προκλήθηκε εξαιτίας των ανθρώπινων δραστηριοτήτων (Romm 2016, 7). Πιο συγκεκριμένα, οι μαζικές εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου- όπως το CO₂ και το CH₄- αυξάνουν τις ποσότητες αυτών των μικροσωματιδίων στην ατμόσφαιρα, με αποτέλεσμα τη διατήρηση μεγάλου μέρους της ηλιακής ακτινοβολίας στην επιφάνεια του πλανήτη. Αυτή η λειτουργία των αερίων του θερμοκηπίου να διατηρούν την ηλιακή ακτινοβολία οφείλεται στο ότι δεν την αντανακλούν στο διάστημα (Pilkey & Pilkey 2011, 2-11). Στη συνέχεια, αυτό το περίσσειμα ενέργειας που έχει μείνει στα κατώτερα ατμοσφαιρικά στρώματα διοχετεύεται στο έδαφος, αλλά και στη θάλασσα. Εξαιτίας αυτού, η αύξηση της μέσης θερμοκρασίας δεν καταγράφεται μόνο στην ατμόσφαιρα. Χαρακτηριστικά, οι ωκεανοί αποτελούν τον μεγαλύτερο συλλέκτη ακτινοβολίας με 90% του συνόλου (Intergovernmental Panel on Climate Change 2014, 4). Αυτή η γενικευμένη αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη οδηγεί σε μία σειρά άλλων περιβαλλοντικών αποτελεσμάτων.

- Οι ωκεανοί: Όπως ήδη αναφέρθηκε, το μεγαλύτερο μέρος της ανθρωπογενούς θερμότητας καταλήγει στους ωκεανούς του πλανήτη. Εξαιτίας αυτής της υπερθέρμανσης έχουν καταγραφεί δύο παράλληλες διαδικασίες. Κατά πρώτον, αυξάνεται με ταχύτατους ρυθμούς η στάθμη των ωκεανών. Αυτό οφείλεται σε δύο κύριους παράγοντες. Αφενός, την υποχώρηση των πάγων που βρίσκονται στις αρκτικές περιοχές. Οι υψηλές ποσότητες νερού που προκύπτουν από το λιώσιμο των πάγων καταλήγουν στους ωκεανούς (Intergovernmental Panel on Climate Change 2014, 5). Αφετέρου, τη διαστολή του όγκου των θαλάσσιων υδάτων. Η αυξανόμενη θερμοκρασία των ωκεανών προκαλεί την επέκταση του νερού και την αύξηση του όγκου που καταλαμβάνει (Romm 2016, 4). Κατά δεύτερον, οξύνεται σε κρίσιμο επίπεδο η χημική σύνθεση των ωκεανών. Η απορρόφηση τόσο μεγάλης μάζας αερίων του θερμοκηπίου, και ειδικά του CO₂, οδηγεί σε μείωση της ωκεάνιας αλκαλικότητας (Romm 2016, 118-119). Η χημική ισορροπία των θαλάσσιων υδάτων είναι το σημαντικότερο στοιχείο στις διαδικασίες ανάμειξης και μεταφοράς τους. Επομένως, οι διαφορετικές θερμοκρασίες και οξύτητες που διαμορφώνονται εξαιτίας της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής, πιθανώς να επηρεάσουν και τα ωκεάνια ρεύματα (Maslin 2014, κεφ. 6).
- Το έδαφος: Η επιφάνεια του πλανήτη απορροφά επίσης ένα ποσοστό των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Εξαιτίας αυτής της απορρόφησης έχουν καταγραφεί δύο κύρια αποτελέσματα. Αφενός, η αλλαγή της χημικής σύνθεσης του εδάφους. Η άνοδος της στάθμης των ωκεανών συμβάλλει στην προσχώρηση αλάτων στο υπέδαφος (Romm 2016, 95). Την ίδια στιγμή, η υποχώρηση της χλωρίδας σημαίνει τη μείωση των απαραίτητων ποσοτήτων άνθρακα στο έδαφος (ό.π., 85). Αφετέρου, η εξάτμιση του υδροφόρου ορίζοντα. Καθώς το έδαφος θερμαίνεται, τα υδάτινα αποθέματα της επιφάνειας και του υπεδάφους εξατμίζονται πιο γρήγορα (ό.π., 43). Ο συνδυασμός αυτών των δύο διαδικασιών σημαίνει τη σημαντική μείωση των υδάτινων πόρων του πλανήτη. Ταυτόχρονα, μειώνεται η ποιότητα του εδάφους. Χαρακτηριστικά, η ερημοποίηση αποτελεί μία από τις πιο κρίσιμες περιβαλλοντικές τάσεις (Pilkey & Pilkey 2011, 18-20).
- Τα ακραία φαινόμενα: Καθώς η μέση θερμοκρασία αυξάνεται σε παγκόσμιο επίπεδο, τα καιρικά φαινόμενα αναμένεται να εκδηλώνονται με όλο και πιο ακραίες μορφές. Αρχικά, η αύξηση της θερμοκρασίας θα οδηγήσει στην επέκταση των θερινών μηνών. Φαινόμενα όπως οι καύσωνες και οι ξηρασίες θα εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα (Maslin 2014, κεφ. 5). Ταυτόχρονα, οι καταστροφικές

πυρκαγιές σε περιοχές με βλάστηση θα αυξηθούν, γιγαντώνοντας και τις εκπομπές CO₂ στην ατμόσφαιρα, τόσο λόγω της καύσης της βιομάζας, όσο και λόγω της απουσίας χλωρίδας που θα απορροφήσει τα μικροσωματίδια μέσω της διαδικασίας της φωτοσύνθεσης (Pilkey & Pilkey 2011, 17-18). Επιπροσθέτως, καταστροφικά γεγονότα όπως οι πλημμύρες και οι καθιζήσεις θα ενταθούν επειδή το έδαφος δεν θα έχει την ικανότητα να απορροφήσει το νερό λόγω της απουσίας φυτών (Maslin 2014, κεφ. 5). Γενικά, η εμφάνιση ακραίων καιρικών φαινομένων προβλέπεται να αυξηθεί διαχρονικά. Μολονότι δεν υπάρχουν σαφείς επιστημονικές ενδείξεις για την ένταση των τυφώνων και των μουσώνων, η αύξηση της θερμοκρασίας των ωκεανών πιθανώς να οδηγήσει στην κλιμάκωσή τους (Pilkey & Pilkey 2011, 23-25).

Υπάρχουν και ορισμένες άλλες διαδικασίες που ενδέχεται να ενεργοποιηθούν εξαιτίας της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής, η έκταση των οποίων δεν δύναται να μελετηθεί διότι οι επιστήμονες δεν διαθέτουν επαρκή δεδομένα. Ένα από αυτά είναι η απελευθέρωση μεγάλων ποσοτήτων CH₄ από το λιώσιμο των αρκτικών πάγων. Πιο συγκεκριμένα, οι εκτιμήσεις των επιστημόνων συναινούν ότι κάτω από την επιφάνεια των πολικών πάγων είναι συσσωρευμένες άγνωστες μέχρι στιγμής ποσότητες CH₄ (Maslin 2014, κεφ. 6). Σύμφωνα με ορισμένους υπολογισμούς, οι ποσότητες αυτές πιθανώς ξεπερνούν τον παγκόσμιο όγκο του CO₂. Πέραν τούτου, το CH₄ είναι πολύ πιο ρυπογόνο από το CO₂ (ό.π., κεφ. 6). Αν η διαδικασία αυτή συντελεστεί, τότε οι αλυσιδωτές αντιδράσεις στην παγκόσμια κλιματική ισορροπία ενδεχομένως να είναι δραματικές. Για αυτόν τον λόγο και η έναρξη αυτής της διαδικασίας θεωρείται οριακή για την αποτελεσματική διαχείριση της κλιματικής αλλαγής.

Οι επιστήμονες εκτιμούν ότι η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή πιθανότατα δεν θα έχει τις ίδιες επιπτώσεις στα διαφορετικά είδη οικοσυστημάτων που υπάρχουν στον πλανήτη. Αντιθέτως, αναμένονται διαφορετικά αποτελέσματα ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του κάθε συστήματος:

- Τα ερημικά οικοσυστήματα είναι σε γενικά πλαίσια τα πιο αποτελεσματικώς προσαρμοσμένα στις ακραίες αλλαγές θερμοκρασίας. Εντούτοις, η υπερθέρμανση του πλανήτη αναμένεται να επηρεάσει τις εύθραυστες ισορροπίες μέσω των οποίων λειτουργούν (Archer & Rahmstorf 2010, 163).
- Τα οικοσυστήματα λειμώνων και σαβάνων θεωρούνται ιδιαίτερα ευαίσθητα ως προς τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής επειδή συνδέονται στενά με τον κύκλο των

βροχοπτώσεων. Παράλληλα, η επίδραση των αυξημένων ποσοτήτων CO₂ στην ατμόσφαιρα αναμένεται να επηρεάσει την εξέλιξή τους (ό.π., 163-164).

- Τα Μεσογειακά οικοσυστήματα θα πληγούν άμεσα από τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Ο κίνδυνος των πυρκαγιών θα επηρεάσει την παρουσία βλάστησης και την κατάσταση του εδάφους. Παράλληλα, εξαιτίας της εγγύτητάς τους στους ωκεανούς, προβλέπεται ότι ένα σημαντικό μέρος τους θα υποχωρήσει λόγω της ανόδου της στάθμης των ωκεανών (ό.π., 164).
- Τα δασικά οικοσυστήματα θεωρούνται, επίσης, ως ζώνες υψηλού κινδύνου εξαιτίας των ακραίων φαινομένων. Οι αυξανόμενες πυρκαγιές αναμένεται να πλήξουν μεγάλο μέρος των δασών. Ταυτόχρονα, καταγράφονται προσπάθειες μετακίνησης των δασών προς ψυχρότερες περιοχές. Εντούτοις, οι αντίστοιχοι ρυθμοί της μετακίνησης και της ανόδου της θερμοκρασίας δεν είναι αναλογικοί (ό.π., 164-166).
- Τα ορεινά οικοσυστήματα κινδυνεύουν άμεσα εξαιτίας της υποχώρησης των αποθεμάτων χιονιού. Αυτό θα έχει ως συνέπεια τη λειψυδρία, επηρεάζοντας την ικανότητα ανάπτυξης της τοπικής χλωρίδας (ό.π., 167-168).
- Οι τούνδρες και τα αρκτικά οικοσυστήματα αναμενόμενα θα επηρεαστούν από το λιώσιμο των πάγων. Οι επιπτώσεις της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής θα μετατρέψουν τις πολικές περιοχές από εκτάσεις που αντανακλούν την ηλιακή ακτινοβολία σε ισχυρούς ρυπαντές (ό.π., 166-167).
- Τα υδάτινα οικοσυστήματα θα αντιμετωπίσουν προβλήματα εξαιτίας της υπερθέρμανσης της επιφάνειας του νερού. Οι υδάτινες μάζες δεν θα μπορούν να αναμειγνύονται και να κινούνται εντός των εδραιωμένων τους ροών, επηρεάζοντας έτσι και τη βιοποικιλότητα τους (ό.π., 168).
- Τα θαλάσσια οικοσυστήματα θα υποστούν έντονες αλλαγές. Η υπερθέρμανση της υδάτινης επιφάνειας και η όξυνση του νερού θα δυσχεραίνουν τη μίξη των υδάτινων στρωμάτων, επηρεάζοντας πιθανώς τις ροές των θαλάσσιων ρευμάτων, όπως το Ρεύμα του Κόλπου (ό.π., 93-94). Η βιοποικιλότητα θα απειληθεί καθώς τα περισσότερα είδη πανίδας δεν θα προλάβουν να προσαρμοστούν στις αυξημένες ποσότητες οξέων. Τέλος, η άνοδος της στάθμης των ωκεανών θα σημάνει την υποχώρηση πολλών παράκτιων συστημάτων (ό.π., 168-169).

Εντέλει, το πιο ενδιαφέρον στοιχείο είναι πως οι συνέπειες της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής θα εκδηλωθούν με διαφορετικούς τρόπους σε διαφορετικά σημεία του πλανήτη (O'Brien & Leichenko 2000, 223). Την ίδια στιγμή, οι μηχανισμοί

λειτουργίας του κλίματος είναι εξαιρετικά πολύπλοκοι (Romm 2016, 12). Αυτό συνεπάγεται πως ακόμα και οι πιο σαφείς εμπειρικές ενδείξεις ίσως να μην οδηγήσουν στις αναμενόμενες συνέπειες.

B. Η Πολιτικοποίηση της Ανθρωπογενούς Κλιματικής Αλλαγής

Τα λεπτομερή στοιχεία περί ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής αποτελούν μία πρόσφατη προσθήκη στην αρένα του δημοσίου λόγου. Μολαταύτα, οι ελάχιστες δεκαετίες που προηγήθηκαν ήταν αρκετές προκειμένου να αναπτυχθεί μία σειρά παράλληλων θεματικών συζητήσεων επί του θέματος (Eggleton 2013, 2), ορισμένες από τις οποίες μάλιστα έχουν πολιτικοποιηθεί εντόνως. Σε αυτή την ενότητα θα παρουσιαστούν δύο.

1. Η Ύπαρξη της Ανθρωπογενούς Κλιματικής Αλλαγής

Η ίδια η ύπαρξη του φαινομένου της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και των επιμέρους πτυχών του, αποτελούν ενδεχομένως τον πιο κεντρικό άξονα πολιτικοποίησης στο πεδίο του δημόσιου λόγου. Υπάρχουν διάφορες διαβαθμίσεις στο φάσμα του σκεπτικισμού προς το φαινόμενο της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής. Οι πιο συχνές από αυτές είναι:

- Οι σκεπτικιστές της υπερθέρμανσης: Η κατηγορία αυτή αρνείται να αποδεχθεί την ύπαρξη μίας γενικής αυξητικής τάσης της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη (Pilkey & Pilkey 2011, 50). Αυτή η ομάδα δεν αποδέχεται τα επιστημονικά ευρήματα, υποστηρίζοντας πως είτε είναι λανθασμένα, είτε ακόμα και κατασκευασμένα (ό.π., 44).
- Οι σκεπτικιστές των ευθυνών: Η κατηγορία αυτή αποδέχεται την αυξητική τάση της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη, όχι όμως και τον ρόλο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων- των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου- στην εξέλιξη του φαινομένου (ό.π., 50).

- Οι σκεπτικιστές των συνεπειών: Η κατηγορία αυτή αποδέχεται την αυξητική τάση της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη, όχι όμως και τα αρνητικά αποτελέσματα που προβλέπονται (Pilkey & Pilkey 2011, 50). Ορισμένοι από αυτούς, μάλιστα, υποστηρίζουν ότι η παρουσία μεγαλύτερων ποσοτήτων CO₂ στην ατμόσφαιρα και τη θάλασσα θα ενισχύει την ανάπτυξη της χλωρίδας (ό.π., 38).
- Οι απαισιόδοξα αποδεχόμενοι: Η κατηγορία αυτή αποδέχεται την αυξητική τάση της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη και τον ρόλο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Ωστόσο, υποστηρίζει ότι οι δράσεις για την επιβράδυνση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής είναι οικονομικά ασύμφωτες, ή ακόμα και άσκοπες, διότι το φαινόμενο είναι πλέον μη αναστρέψιμο (ό.π., 50).
- Οι φιλοσοφικά αποδεχόμενοι: Η κατηγορία αυτή αποδέχεται την αυξητική τάση της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη και τον ρόλο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Ωστόσο, υποστηρίζει ότι οι αρνητικές προβλέψεις για τις μελλοντικές επιπτώσεις είναι υπερβολικές, και επομένως δεν υπάρχει λόγος πανικού (ό.π., 50).

Σύμφωνα με μία πρόσφατη μετά-ανάλυση (Hornsey 2016) σχετικά με τα ατομικά χαρακτηριστικά που συνδέονται με τη δυσπιστία για το φαινόμενο της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής, οι πολιτικές προτιμήσεις εμφανίζονται να συντελούν περισσότερο. Πιο συγκεκριμένα, οι πολιτικοί δεσμοί είναι ο παράγοντας με το υψηλότερο ποσοστό επιρροής. Ψηφοφόροι που συνδέονται με προοδευτικά κόμματα τείνουν να αποδέχονται την ανθρωπογενή κλιματική αλλαγή, ενώ αντίθετα εκείνοι που συνδέονται με συντηρητικά κόμματα τείνουν να την αμφισβητούν (Hornsey 2016, 1). Πιο μειωμένη είναι η επιρροή των γενικότερων πολιτικών ιδεολογιών, με την ίδια όμως διάκριση μεταξύ προοδευτικών-συντηρητικών (ό.π., 1). Άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά όπως το μορφωτικό επίπεδο, η ηλικία και το φύλο διατηρούν μικρότερες επιρροές (ό.π., 1). Όσον αφορά στο ποια είναι τα προηγούμενα που σχετίζονται με την αποδοχή ή την άρνηση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής, προκύπτουν συγκεκριμένα στοιχεία. Οι πολίτες που πιστεύουν ότι το περιβάλλον είναι εύθραυστο και ότι οι ανθρώπινες επεμβάσεις οφείλουν να μειωθούν, τείνουν να αποδέχονται το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής με μεγαλύτερη συχνότητα (ό.π., 2). Το δεύτερο πιο συχνό προηγούμενο είναι η εμπιστοσύνη προς την επιστημονική κοινότητα. Ακολουθούν η αναγνώριση μίας επιστημονικής συναίνεσης περί της κλιματικής αλλαγής, οι προσωπικές εμπειρίες από τη διαφοροποίηση των καιρικών συνθηκών και η αντικειμενική γνώση για το φαινόμενο (ό.π., 2). Σε γενικά πλαίσια, οι πολίτες που αποδέχονται την ανθρωπογενή κλιματική αλλαγή τείνουν να έχουν θετική προδιάθεση

έναντι των μέτρων μείωσης ή προσαρμογής. Εντούτοις, αυτή η προδιάθεση δεν μετατρέπεται πάντα σε δράση. Αντίστοιχα, αυτοί οι πολίτες τείνουν να είναι πιο ενεργοί στη δημόσια σφαίρα, παρά στην ιδιωτική (ό.π., 3).

Το ζήτημα της αποδοχής ή της άρνησης της κλιματικής αλλαγής είναι ιδιαίτερα κρίσιμο, καθώς όπως αναφέρθηκε πιθανώς να επηρεάσει την προθυμία των πολιτών να υιοθετήσουν μέτρα αντιμετώπισης των επιπτώσεων της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής. Συνεχίζοντας, αυτή η έλλειψη προθυμίας από τους πολίτες ενδεχομένως να επηρεάσει και τον πολιτικό σχεδιασμό. Είναι, επομένως, αναγκαίο να καταστεί σαφές πως η συντριπτική πλειοψηφία της επιστημονικής κοινότητας αποδέχεται τις ενδείξεις περί της αυξητικής τάσης της μέσης θερμοκρασίας, καθώς και του ρόλου των ανθρώπινων δραστηριοτήτων (Eggleton 2013, 9). Τα επίσημα επιστημονικά δεδομένα αποτελούν ήδη προϊόν συστηματικής αμφισβήτησης κατά τη διαδικασία διαμόρφωσής τους, και παρά τις όποιες ελλείψεις σε ορισμένες περιπτώσεις, οι ενδείξεις είναι αρκετές για να οδηγήσουν σε κοινωνικές αλλαγές.

2. Οι Ευθύνες για την Ανθρωπογενή Κλιματική Αλλαγή

Ένα δεύτερο πεδίο πολιτικοποίησης του φαινομένου της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής είναι η απόδοση των ευθυνών για την πρόκληση και την αντιμετώπιση της στο μέλλον. Αυτός ο άξονας έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο επίπεδο της διεθνούς πολιτικής, καθώς επαναφέρει στο προσκήνιο την παραδοσιακή διχοτόμηση μεταξύ των αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων κρατών και τη συζήτηση περί παγκόσμιων ανισοτήτων.

Αν κανείς αποδεχθεί την άποψη ότι οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου είναι ο κύριος καταλύτης της κλιματικής αλλαγής, τότε η απόδοση ευθυνών εμφανίζεται ως μία απλή διαδικασία. Οι παγκόσμιες εκπομπές ρύπων, τόσο σε χρονική κλίμακα, όσο και ως προς την κατά κεφαλή κατανάλωση, ενοχοποιούν τα ανεπτυγμένα κράτη (Global Carbon Atlas 2017). Αυτό συνδέεται όχι μόνο με τις βιομηχανικές εκπομπές, αλλά και τον γενικότερο τρόπο ζωής των κατοίκων των περιοχών αυτών. Αντιθέτως, τα αναπτυσσόμενα κράτη έχουν ελάχιστη συμβολή στο φαινόμενο του θερμοκηπίου (Roberts 2001, 502). Εντούτοις, αυτά τα φτωχότερα κράτη θα είναι εκείνα που θα

αντιμετωπίσουν τους σοβαρότερους κινδύνους εξαιτίας των επιπτώσεων της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής. Ο λόγος για αυτή την αναντιστοιχία είναι πώς πέραν της γεωγραφικής τους θέσης, τα κράτη αυτά δεν διαθέτουν ακόμα τις κοινωνικές δομές- είτε σε υλικό, είτε σε οργανωσιακό επίπεδο- για να διαχειριστούν αποτελεσματικά τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής (Fussel 2010, 608). Έτσι, αυτοί που ξεκίνησαν και γιγάντωσαν τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου θα αντιμετωπίσουν πιθανότατα πιο περιορισμένες επιπτώσεις από εκείνους που δεν πρόλαβαν να συνεισφέρουν (Roberts 2001, 501-502).

Αναμενόμενα, η ανισότητα αυτή έχει προκαλέσει τριβές μεταξύ των ανεπτυγμένων και των αναπτυσσόμενων κρατών. Για τους πρώτους, ακόμα και αν αποδέχονται τη συλλογική τους ευθύνη για το φαινόμενο της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής, η υιοθέτηση δραστικών μέτρων για την άμεση αντιμετώπισή της είναι μία εξαιρετικά δυσάρεστη πρόταση (ό.π., 504). Αντίστοιχα για τους δεύτερους, η αποδοχή της κλιματικής αλλαγής και των μελλοντικών συνεπειών της δεν αποτελούν ακόμα επαρκή κίνητρα για την επιβράδυνση των διαδικασιών της βιομηχανικής ανάπτυξης (ό.π., 502). Για τα κράτη που κατορθώνουν επιτέλους να πλησιάσουν τα δυτικά επίπεδα ανάπτυξης, η προοπτική τερματισμού αυτών των προσπαθειών αποτελεί όχι μόνο αδικία, αλλά και ενδεχομένως μία διαιώνιση των δυτικό-κεντρικών προσεγγίσεων των περασμένων δεκαετιών. Ωστόσο, ο «τρίτος κόσμος» δεν είναι μία πολιτικά μονολιθική οντότητα, αλλά παρατηρούνται διαφορετικές θέσεις επί της κλιματικής αλλαγής. Λόγου χάρη, για τα κράτη που κατέχουν σημαντικό μερίδιο στην παγκόσμια αγορά ενέργειας ως εξαγωγείς καυσίμων, κάθε πιθανή προσπάθεια μείωσης των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου αποτελεί άμεση απειλή για τον οικονομικό τους σχεδιασμό (ό.π., 505). Στο άλλο άκρο, τα μικρά νησιωτικά κράτη που θεωρούνται πιο ευάλωτα στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, μάχονται σθεναρά για να διασφαλίσουν λύσεις σε ένα οντολογικό για τα ίδια πρόβλημα (ό.π., 505).

Εντέλει, το γεγονός πως δεκαετίες διπλωματικών διαπραγματεύσεων δεν έχουν αποφέρει την πραγματικά διεθνή επικύρωση και υλοποίηση μίας Συμφωνίας για το κλίμα, καταδεικνύει πόσο συνδεδεμένη με το στενά ορισμένο εθνικό συμφέρον παραμένει η έννοια της πολιτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Στο παρόν κεφάλαιο θα επιχειρηθεί να παρουσιαστούν συνοπτικά τα πιο κεντρικά στοιχεία της διαθέσιμης βιβλιογραφίας που αφορά στη σχέση μεταξύ της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και των βίαιων συγκρούσεων. Αρχικά, θα εξεταστεί πώς το συγκεκριμένο ζήτημα προσέλκυσε έντονο ερευνητικό και πολιτικό ενδιαφέρον κατά την τελευταία δεκαετία. Είναι αναγκαίο να υπογραμμισθεί πόσο πρόσφατος είναι αυτός το ακαδημαϊκό πεδίο. Στη συνέχεια, θα γίνει αναφορά στα κεντρικά επιστημονικά ευρήματα των μελετητών. Με σκοπό, αφενός την περίληψη όσο το δυνατόν περισσότερων στοιχείων, και αφετέρου την ανάδειξη ενός κρίσιμου ερευνητικού προβληματισμού, στο κομμάτι αυτό θα αξιοποιηθούν κυρίως μετά-αναλύσεις. Ένα πλεονέκτημα αυτών των άρθρων είναι ότι συμπυκνώνουν μεγάλο όγκο πληροφοριών, φέροντας παράλληλα στο προσκήνιο τις πιθανές βελτιώσεις που κρίνονται απαραίτητες. Τέλος, θα συζητηθεί το ζήτημα της ασφαλειοποίησης της κλιματικής αλλαγής. Στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι όχι μόνο να αναφερθούν τα κύρια συμπεράσματα της έως σήμερα έρευνας, αλλά και να κατανοηθούν τα προβλήματα που ενδεχομένως να προκύψουν κατά τη διάρκεια της παρούσας εργασίας.

Ο όρος «ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή» είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στη σύγχρονη εποχή. Ωστόσο, οι πρώτες επιστημονικές έρευνες που συνέδεσαν τις ανθρωπογενείς εκπομπές CO₂ με την υπερθέρμανση του πλανήτη άρχισαν να εμφανίζονται ήδη από τα τέλη του 19^ο αιώνα. Για παράδειγμα, ο Σουηδικής καταγωγής Svante Arrhenius ήταν ο πρώτος που εξέφρασε τη θεωρία ότι το CO₂ που παραγόταν από τις ανθρώπινες δραστηριότητες θα ζεστάνει την ατμόσφαιρα (Maslin 2014, κεφ.2). Παρά την έλλειψη επαρκών δεδομένων για την τεκμηρίωση της συγκεκριμένης υπόθεσης, το 1895 ο Arrhenius προέβλεψε ότι αν τα μικροσωματίδια του διοξειδίου του άνθρακα υπερδιπλασιάζονταν, τότε η θερμοκρασία στην περιοχή της Αρκτικής θα αυξανόταν τουλάχιστον κατά 8°C (Graham 2000). Παραδόξως, ο ίδιος δεν θεωρούσε τη μελέτη του κλίματος ως τον βασικό του τομέα, και το Βραβείο Νόμπελ Χημείας που κέρδισε το 1903 αφορούσε στην έρευνά του περί της ηλεκτρολυτικής διασπάσεως (ό.π.). Οι θεωρήσεις του Arrhenius χρειάστηκαν σχεδόν έναν αιώνα για να επιβεβαιωθούν. Το 1987, οι αναλύσεις δειγμάτων πάγου από τη Λίμνη Βοστόκ της Ανταρκτικής ανέδειξαν τη σύνδεση του κλίματος και του CO₂ (Maslin 2014, κεφ.2).

Εντούτοις, η επιστημονική διερεύνηση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής δεν είχε στραφεί στη σχέση της κλιματικής αλλαγής και των συγκρούσεων μέχρι πρόσφατα. Το αυξημένο ενδιαφέρον για τον συγκεκριμένο προβληματισμό παρατηρήθηκε μετά το 2007 (Ide κ.α. 2016, 285-286), καθώς τότε καταγράφηκαν δύο σημαντικές εξελίξεις σε πολιτικό επίπεδο. Αρχικά, τον Απρίλιο του 2007, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ πραγματοποίησε την πρώτη του συζήτηση που αφορούσε στη σχέση μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και της ασφάλειας. Χαρακτηριστικά, η Βρετανίδα Υπουργός Εξωτερικών που ήταν προεδρεύουσα του σώματος, αναφέρθηκε στην κλιματική αλλαγή ως ζήτημα συλλογικής ασφάλειας (United Nations Security Council 2007). Παρά τις ενστάσεις ορισμένων αντιπροσωπειών ως προς τη δικαιοδοσία του Συμβουλίου Ασφαλείας να συζητήσει αυτό το θέμα αντί της Γενικής Συνέλευσης, πολλοί ομιλητές σχολίασαν τις προβλέψεις ότι ο ανταγωνισμός για φυσικούς πόρους και τα ακραία φαινόμενα εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής μπορεί να εντείνουν ή και να προκαλέσουν τις βίαιες συγκρούσεις στο μέλλον (ό.π.). Παράλληλα, ορισμένες αντιπροσωπείες εξήγησαν πώς οι αναμενόμενες επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, όπως η άνοδος της στάθμης της θάλασσας, είχαν ήδη επηρεάσει τους πληθυσμούς που κατοικούσαν σε ευάλωτες περιοχές (ό.π.). Εκτός αυτού, τον Ιούνιο του 2007, το UNEP δημοσίευσε μία έκθεση με κεντρικό θέμα τον πολυετή εμφύλιο πόλεμο στο Σουδάν (United Nations Environment Programme 2007 α). Μεταξύ άλλων, η έκθεση ανέφερε ότι τα «*περιβαλλοντικά ζητήματα έχουν αποτελέσει και συνεχίζουν να αποτελούν αιτίες που συμβάλλουν στη σύγκρουση*» (United Nations Environment Programme 2007 β, σελ.8). Σύμφωνα με τα ευρήματα, παρατηρήθηκε μία αιτιακή σχέση μεταξύ του ανταγωνισμού για φυσικούς πόρους- για παράδειγμα τα ενεργειακά αποθέματα, τους υδάτινους πόρους, την ξυλεία και τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις- με το ξέσπασμα και τη συνέχιση του πολέμου (ό.π., σελ.8). Επιπροσθέτως, οι συντάκτες της έκθεσης υπογράμμιζαν την ανάγκη για αποτελεσματικότερη περιβαλλοντική διαχείριση στο Σουδάν ως μία απαραίτητη προϋπόθεση για τη διαμόρφωση μίας βιώσιμης ειρήνης σε τοπικό και εθνικό επίπεδο (ό.π., σελ.16).

Περνώντας στην παρουσίαση των επιστημονικών ευρημάτων, κρίνεται αναγκαίο να προηγηθούν οι επίσημες εκθέσεις του IPCC. Οι εκθέσεις αυτές αποτελούν κεντρικό κομμάτι της υπάρχουσας γνώσης επειδή όχι μόνο προέρχονται από έναν διακυβερνητικό οργανισμό με υψηλές επιστημονικές προϋποθέσεις, αλλά επίσης αξιολογούν συστηματικά έναν μεγάλο όγκο δεδομένων που προέρχονται από τρίτες ανεξάρτητες έρευνες. Ένα ενδιαφέρον χαρακτηριστικό είναι η χρονική διαφοροποίηση

των συμπερασμάτων που παρατηρείται.. Στην *‘Τρίτη Έκθεση Αξιολόγησης’*, η οποία εκδόθηκε το 2001, δεν εξετάζεται η πιθανή σχέση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και των συγκρούσεων. Εντοπίζεται, ωστόσο, μία αναφορά που συνδέει την αποτελεσματική διαχείριση των υδάτινων πόρων στην Αφρική με την αποφυγή συγκρούσεων (Intergovernmental Panel on Climate Change 2001, 45). Στη συνέχεια, η *‘Τέταρτη Έκθεση Αξιολόγησης’*, η οποία εκδόθηκε το 2007, δεν περιλαμβάνει ρητές αναφορές στην πιθανή αιτιακή σχέση μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και των συγκρούσεων. Εντούτοις, η έκθεση αναφέρει συνοπτικά ότι η τρωτότητα στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής μπορεί να ενισχυθεί εξαιτίας άλλων παραγόντων, όπως η ύπαρξη βίαιων συγκρούσεων (Intergovernmental Panel on Climate Change 2007, 14).

Το αυξανόμενο ερευνητικό ενδιαφέρον για τη σύνδεση μεταξύ κλιματικής αλλαγής και συγκρούσεων καθίσταται εμφανές στην *‘Ειδική Έκθεση για τη Διαχείριση των Κινδύνων από τα Ακραία Συμβάντα και τις Καταστροφές για την Ανάπτυξη της Προσαρμογής στην Κλιματική Αλλαγή’* που εκδόθηκε το 2012. Σε αυτή την έκθεση, τίθεται με σαφήνεια το πρόβλημα της σχέσης μεταξύ των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής και των συγκρούσεων. Αρχικά, εξηγείται πως η σύνδεση των δύο παραγόντων αποτελεί μέχρι στιγμής αμφιλεγόμενη θεώρηση. Η πιο δημοφιλής θεωρία συνδέει την κλιματική αλλαγή με την έλλειψη φυσικών πόρων, η οποία εντέλει οδηγεί σε αύξηση της ανασφάλειας. Αυτή η ανασφάλεια τείνει να εκφραστεί με δύο τρόπους: τη μετανάστευση και τη σύγκρουση (Intergovernmental Panel on Climate Change 2012, 297). Σημειωτέον, ενώ οι βίαιες συγκρούσεις θεωρούνται γενικά ως αρνητικά αποτελέσματα, η μετανάστευση ενδέχεται να εξεταστεί και με θετικό πρόσημο, δηλαδή ως μέθοδος προσαρμογής στις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής (ό.π., 399): Λόγου χάρη, σε παράκτιες περιοχές όπου η στάθμη της θάλασσας ανεβαίνει, η μετανάστευση πληθυσμών πιθανώς μειώνει τον κίνδυνο απώλειας ανθρώπινων και υλικών πόρων. Στις προβλέψεις και αυτής της έκθεσης σημαντικό ρόλο παίζει η έννοια της τρωτότητας. Προβλέπεται ότι είναι πιο πιθανό να ξεσπάσουν συγκρούσεις σε κράτη όπου οι κοινωνικοί θεσμοί έχουν μικρότερη ικανότητα διαχείρισης των προβλημάτων που δημιουργεί η κλιματική αλλαγή (ό.π., 451). Σε γενικά πλαίσια, η έκθεση δεν καταλήγει στην ύπαρξη μία εμφανούς διαδρομής από την κλιματική αλλαγή στις συγκρούσεις. Αντιθέτως, η επίδραση άλλων κοινωνικών δεικτών, όπως για παράδειγμα το βιοτικό επίπεδο, διαπλέκεται με τα υπό εξέταση φαινόμενα (ό.π., 398).

Αντίστοιχα, η *‘Πέμπτη Έκθεση Αξιολόγησης’*, η οποία εκδόθηκε το 2014 και είναι η πιο πρόσφατη δημοσίευση, κινείται σε παρόμοιες γραμμές. Εντοπίζεται, όμως, μία σημαντική διαφοροποίηση στις εκτιμήσεις των συντακτών. Από τη μία πλευρά, η ευρεία πλειοψηφία των ερευνητών συμφωνεί πως *«οι βίαιες συγκρούσεις αυξάνουν την τρωτότητα στην κλιματική αλλαγή»*, παρά το γεγονός ότι τα διαθέσιμα στοιχεία δεν επιβεβαιώνουν αυτή την άποψη με υψηλή βεβαιότητα (Intergovernmental Panel on Climate Change 2014, 54). Από την άλλη πλευρά, σημειώνεται ότι οι έμμεσες επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής πιθανώς να επηρεάσουν άλλους κοινωνικούς παράγοντες- για παράδειγμα τη φτώχεια- και να οδηγήσουν εντέλει σε συγκρούσεις. Η θεώρηση αυτή είναι χαμηλότερης βεβαιότητας από την πρώτη (ό.π., 16). Επομένως, η διεξοδική μελέτη των στοιχείων που πραγματοποιεί το IPCC, δεν μπορεί να καταδείξει με υψηλή βεβαιότητα ότι η κλιματική αλλαγή θα προκαλέσει ή θα αυξήσει τις βίαιες συγκρούσεις.

Διευρύνοντας την παρούσα επισκόπηση στον χώρο των ανεξάρτητων ακαδημαϊκών μελετών, εντοπίζεται εν πολλοίς μία παρόμοια εικόνα. Τη δεκαετία 2007-2016 δημοσιεύτηκαν δεκάδες έρευνες σε έγκυρα περιοδικά που πραγματεύονταν σε γενικά πλαίσια τη σχέση μεταξύ της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και των βίαιων συγκρούσεων. Εντούτοις, η συντριπτική πλειονότητα των διαθέσιμων μετά-αναλύσεων αυτών των ερευνών υιοθετεί την ίδια θέση: μέχρι στιγμής, δεν υπάρχουν επαρκείς επιστημονικές ενδείξεις για την αιτιακή σχέση της κλιματικής αλλαγής και των συγκρούσεων. Οι Theisen, Gleditsch και Buhaug (2013, 613) τονίζουν ότι ενώ υπάρχει αυξανόμενο ενδιαφέρον στον τομέα της ασφάλειας, οι δημοσιεύσεις που αφορούν στην κλιματική αλλαγή και τις συγκρούσεις δεν αποδίδουν σαφή συμπεράσματα και είναι συχνά αντικρουόμενες. Αντίστοιχα, ο Salehyan (2014, 1) παρατηρεί πως δεν υπάρχει ακόμα επιστημονική συναίνεση για τον τρόπο που η κλιματική αλλαγή συνδέεται με τις συγκρούσεις, παρά το γεγονός ότι οι περισσότεροι μελετητές θεωρούν ότι αυτή η σύνδεση υπάρχει. Οι Ide κ.α. επιδεικνύουν πως *«οι δεσμοί μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και των βίαιων συγκρούσεων παραμένουν αμφιλεγόμενοι»* και προβλέπουν ότι το συγκεκριμένο ζήτημα θα συνεχίσει να απασχολεί τόσο σε ακαδημαϊκό, όσο και πολιτικό επίπεδο (2016, 297). Η Seter (2016, 1) αναφέρει πως οι διαφωνίες μεταξύ των ερευνητών που ασχολούνται με τη σχέση κλιματικής αλλαγής και βίαιων συγκρούσεων είναι τόσο έντονες, ώστε να χρειάζονται διαμεσολάβηση. Τέλος, ο Theisen (2017, 210) υπογραμμίζει ότι ακόμα και όταν εντοπίζεται με σχετική βεβαιότητα κάποια σύνδεση μεταξύ κλιματικής αλλαγής και συγκρούσεων, οι ακριβείς μηχανισμοί δεν

αποσαφηνίζονται επαρκώς. Από τα ανωτέρω γίνεται αντιληπτό πως το μόνο στοιχείο στο οποίο η πλειοψηφία των επιστημόνων συμφωνεί, είναι ότι προς στιγμήν δεν δύναται να εξαχθεί κάποιο τελικό συμπέρασμα.

Οι κατά καιρούς μετά-αναλύσεις έχουν επιχειρήσει να εντοπίσουν τους λόγους που δεν προκύπτουν επαρκή συμπεράσματα. Οι Theisen, Gleditsch και Buhaug θεωρούν ότι οι κοινωνικές επιστήμες δεν διαθέτουν ακόμα τα κατάλληλα εργαλεία πρόβλεψης «σπάνιων γεγονότων» όπως οι βίαιες συγκρούσεις (2013, 621). Αν εξετάσει κανείς τη ρεαλιστική θεώρηση των Διεθνών Σχέσεων, ακόμα και η πιο απαισιόδοξη θέση ότι ο πόλεμος είναι αναπόφευκτος, δεν επιχειρούν να προβλέψουν πότε τελικά θα ξεσπάσει. Για τον Salehyan, το πρόβλημα έγκειται στους αναποτελεσματικούς ερευνητικούς σχεδιασμούς και τις εμπειρικές μετρήσεις. Συγκεκριμένα, εντοπίζει μία τάση προς τον υπερβολικό πλουραλισμό διότι οι μελετητές ακολουθούν διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, μονάδες ανάλυσης, χρονικές κλίμακες, δείκτες της κλιματικής αλλαγής και ορισμούς της έννοιας «σύγκρουση» (2014, 2). Ιδιαίτερα για το ζήτημα της χρονικής κλίμακας, ο Landis προτείνει την έννοια της εποχικότητας καθώς αναδεικνύει με μεγαλύτερη σαφήνεια την κλιματική πολυμορφία σε σχέση με μεμονωμένες μεταβλητές (2014, 604), όπως για παράδειγμα η θερμοκρασία ή η βροχόπτωση. Θέτοντας έναν άλλο προβληματισμό, η Seter θεωρεί πως εξαιτίας της πολυπλοκότητας των δύο φαινομένων- κλιματική αλλαγή και σύγκρουση- υπάρχει δυσχέρεια στον εντοπισμό μίας ευθείας σχέσης αιτίου και αιτιατού (2016, 1). Για τους Ide κ.α., το γεγονός πως απουσιάζει μία θεωρητική βάση επί της οποίας να αναπτυχθούν οι ερευνητικές προτάσεις, αποτελεί κρίσιμη έλλειψη (2016, 287). Οι συγγραφείς αναγνωρίζουν τη συχνή χρήση της μεταφοράς ότι η κλιματική αλλαγή λειτουργεί ως «πολλαπλασιαστής απειλών», δηλαδή επιτείνει ήδη υπάρχοντα αίτια συγκρούσεων, όπως η άνιση κατανομή πόρων και οι εθνοτικές εντάσεις (2016, 287-288). Για τον Theisen, η απειρία των μετρήσεων του τομέα θεωρείται σημαντική. Καθώς τα διαθέσιμα δεδομένα περί κλιματικής αλλαγής είναι χρονικά περιορισμένα, δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν μακροσκοπικές αναλύσεις (2017, 210-211).

Η έλλειψη μίας σαφούς εικόνας ενδεχομένως να σχετίζεται με την απουσία ενός ευρέως αποδεκτού μεθοδολογικού πλαισίου. Όπως εξηγούν οι Ide κ.α. (2016, 297), γενικά εντοπίζεται μία έντονη δυσκολία εφαρμογής των εννοιών σε εμπειρικό επίπεδο. Αυτή η δυσχέρεια ίσως είναι αναμενόμενη δεδομένης της πολυπλοκότητας των υπό εξέταση φαινομένων αναλογικά με την εμπειρία του χώρου. Η συχνότητα των μεθοδολογικών επιλογών αποτελεί ένα ενδιαφέρον στοιχείο. Σύμφωνα με μία μετά-

ανάλυση του Ide (2017) που εξέτασε τα 76 δημοσιευμένα άρθρα στα κορυφαία περιοδικά του τομέα την περίοδο 2007-2015, παρατηρήθηκαν έντονες ερευνητικές προτιμήσεις. Πιο συγκεκριμένα, περίπου το 60% των μελετών αξιοποίησαν τη στατιστική μέθοδο ανάλυσης μεγάλου αριθμού περιπτώσεων. Η δεύτερη πιο δημοφιλής προσέγγιση ήταν η θεωρητική κριτική, με 18% περίπου του δείγματος. Η τρίτη πιο συχνή μέθοδος ήταν η ποιοτική ανάλυση περιπτώσεων, με 9% περίπου των επιλεγμένων άρθρων. Συνολικά, σχεδόν 8 στις 10 από αυτές τις δημοσιευμένες έρευνες χρησιμοποιούν ένα από τα προαναφερθέντα μοντέλα (Ide 2017, 3).

Σε κάθε περίπτωση, η μεθοδολογική επιλογή δύναται να επηρεάσει τα απορρέοντα συμπεράσματα. Αρχικά, όπως εξηγεί ο Ide (2017, 3), η χρήση δεδομένων από ένα χωρικό ή χρονικό επίπεδο είναι πιθανό να επισκιάσει φαινόμενα που εξελίσσονται σε μικρότερες κλίμακες. Ένα παράδειγμα είναι η ξηρασία, η οποία μπορεί να είναι τοπικά περιορισμένη ή να επηρεάζει γειτονικές εκτάσεις διαφορετικών κρατών. Παράλληλα, η χωροχρονική έκταση ενός φυσικού φαινομένου όπως είναι αυτά που προκαλούνται από την κλιματική αλλαγή, δεν συμπίπτει αναγκαία με τη χωροχρονική έκταση των επιπτώσεων του (ό.π., 4). Για παράδειγμα, μία τοπική περίοδος ξηρασίας μπορεί να οδηγήσει μία κοινότητα κτηνοτρόφων να μετακινηθεί προς νέες εκτάσεις τα επόμενα έτη. Επιπροσθέτως, οι διαφορετικές μορφές βίαιων συγκρούσεων απαιτούν -και προσφέρουν- διαφορετικό τύπο δεδομένων (ό.π., 4). Για παράδειγμα, τα στοιχεία για έναν πολυετή εμφύλιο πόλεμο είναι πιο εύκολα προσβάσιμα σε σχέση με εκείνα για μία μικρής έντασης σύγκρουση μεταξύ δύο τοπικών φυλών. Τέλος, οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στο φυσικό περιβάλλον δεν συνδέονται μονοδιάστατα με συγκεκριμένα κοινωνικά φαινόμενα (ό.π., 4). Για παράδειγμα, η έλλειψη ενός είδους αγροτικών προϊόντων μπορεί να συνδέεται με τη λειτουργία των διεθνών αγορών και όχι απαραίτητα με τα τοπικά φαινόμενα. Το γεγονός πως οι πιο πρόσφατα δημοσιευμένες έρευνες επιχειρούν να αντιμετωπίσουν αυτά τα προβλήματα (ό.π., 4), αναδεικνύει τη σταδιακή ωρίμανση των στατιστικών εργαλείων.

Στο άλλο άκρο, οι κριτικές μελέτες δεν αποφέρουν άμεσα νέα δεδομένα (Ide 2017, 3). Αντιθέτως, αυτές οι θεωρητικές αναλύσεις είναι απαραίτητες για την έμμεση διαμόρφωση πιο αποτελεσματικών ερευνητικών πλαισίων. Δύσκολα, όμως, μπορεί να υπάρξει συναίνεση για ένα θεωρητικό μοντέλο. Τέλος, οι ποιοτικές αναλύσεις περιπτώσεων έχουν αντίστοιχα προβλήματα. Αφενός, οι ερευνητές χρειάζεται να επεξεργαστούν στοιχεία που συνδέουν περιβαλλοντικά φαινόμενα και κοινωνικές έννοιες, διωλισμένα εντός του ατομικού ή ομαδικού επιπέδου (ό.π., 5). Αφετέρου,

ιδιαίτερα σε περιπτώσεις εθνογραφικής ανάλυσης, χρειάζεται να ληφθούν υπόψη οι τοπικές ιδιαιτερότητες (ό.π., 6). Αναπόφευκτα, απαιτούνται μεγάλα άλματα από το τόσο ειδικό στο γενικό. Για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων, ο Ide προτείνει εναλλακτικές μεθόδους που παραμένουν στη μειοψηφία των ερευνών. Αυτές είναι: ο συνδυασμός στατιστικής ανάλυσης και μελετών περιπτώσεων, τα πειράματα πεδίου, οι αναλύσεις ρίσκου βασισμένες σε πληροφοριακά συστήματα και η ποιοτική συγκριτική ανάλυση (ό.π., 6-8).

Μολαταύτα, το πρόβλημα του αναπτυσσόμενου τομέα μελέτης της σχέσης της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και των βίαιων συγκρούσεων πιθανώς να μην είναι μονοδιάστατα μεθοδολογικό. Οι κονστρουκτιβιστικές θεωρήσεις έχουν ήδη ασκήσει έντονη κριτική στις κυρίαρχες ερευνητικές προτάσεις. Ο Thiesen παρουσιάζει τις γενικές κατευθύνσεις που επιλέγονται από τους κριτικούς. Στα πλαίσια των φυσικών επιστημών, οι ενστάσεις επικεντρώνονται: *«στην αυθαίρετη κωδικοποίηση των μεταβλητών, τις αβάσιμες υποθέσεις ότι οι κλιματικές μεταβολές θα έχουν ένα άμεσο ή σχεδόν άμεσο αιτιατό, τη μυωπική προσέγγιση των αποτελεσμάτων που εξετάζονται, και ότι μία πληθώρα πιθανών μηχανισμών θα αλληλοακυρωθούν»* (2017, 216). Περνώντας στο πλαίσιο των κονστρουκτιβιστικών προσεγγίσεων, οι κριτικοί αμφισβητούν τη θεώρηση ότι το φυσικό περιβάλλον δύναται να επηρεάζει άμεσα την ανθρώπινη δράση. Πέραν αυτού, η ανθρώπινη συμπεριφορά δεν μπορεί να μελετηθεί μονολιθικά ούτε υπό το περιορισμένο πρίσμα του ορθολογισμού (ό.π., 216-217). Ιδιαίτερα το ζήτημα των συγκρούσεων δεν μπορεί να μελετηθεί επαρκώς εκτός των ιστορικών και κοινωνικών αναλύσεων. Ορισμένες άλλες θέσεις αξιοποιούν τη μετά-αποικιακή παράδοση προκειμένου να επικρίνουν συγκεκριμένες πολιτικές αναλύσεις που δικαιολογούν τα δυτικά στερεότυπα περί της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων στην Αφρική και της ανάγκης ελέγχου τους (ό.π., 216). Παράλληλα, η ανάδειξη της κλιματικής αλλαγής ως αίτιο των συγκρούσεων μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένες ιστορικές εκτιμήσεις. Αν η βία καταστεί «φυσικό φαινόμενο», τότε οι άνθρωποι δεν έχουν καμία ευθύνη (ό.π., 216). Τέλος, η σύνδεση της κλιματικής αλλαγής με τις συγκρούσεις μπορεί να οδηγήσει σε ασφαλειοποίηση του θέματος. Παρά το γεγονός ότι η ασφαλειοποίηση της κλιματικής θα τη φέρει στο επίκεντρο της πολιτικής ατζέντας και πιθανώς να ενισχύσει τον μελλοντικό σχεδιασμό για την αντιμετώπισή της, ελλοχεύει ο κίνδυνος μεταφοράς του σχεδιασμού από τον πολιτικό στον στρατιωτικό χώρο (ό.π., 216).

Οι ανησυχίες για ασφαλειοποίηση του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής καθίστανται πιο σαφείς αν παρουσιαστούν οι θέσεις ενός κεντρικού φορέα ασφάλειας

σε διεθνές επίπεδο, του Υπουργείου Άμυνας των ΗΠΑ. Μία από τις βασικές επιστημονικές συνεισφορές του Πενταγώνου είναι η *‘Τετραετής Έκθεση Αμυντικού Απολογισμού’*, εντός της οποίας αξιολογείται η παρούσα λειτουργία των Αμερικανικών στρατιωτικών ικανοτήτων και αναπτύσσεται η μελλοντική στρατηγική. Στις εκδόσεις του 2001 και 2006 (United States Department of Defense 2001 & 2006) δεν υπήρχε καμία αναφορά στην κλιματική αλλαγή. Αντίθετα, στην έκδοση του 2010 παρατηρείται μία δραματική μεταστροφή των αναλυτών. Η έκθεση περιελάμβανε την κλιματική αλλαγή στις τάσεις που ενδεχομένως να αποτελέσουν την αφορμή ή έναν συντελεστή στο ξέσπασμα των μελλοντικών συγκρούσεων (United States Department of Defense 2010, iv). Για τον λόγο αυτό, η κλιματική αλλαγή αναφερόταν ως ένας από τους τέσσερις τομείς στους οποίους απαιτούνταν προσαρμογή εκ μέρους του Πενταγώνου (ό.π., 73). Σύμφωνα με τις προβλέψεις, η κλιματική αλλαγή θα επηρέαζε το Υπουργείο Άμυνας με δύο τρόπους. Αφενός, οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής θα μεταβάλλουν «το περιβάλλον εντός του οποίου λειτουργεί, τους ρόλους και τις αποστολές» που αναλαμβάνει (ό.π., 84). Αφετέρου, το Πεντάγωνο θα πρέπει να προσαρμόσει τις εγκαταστάσεις και τις ικανότητές του με σκοπό τη διαχείριση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής (ό.π., 85). Σε γενικές γραμμές, υποστηρίζεται ότι η κλιματική αλλαγή θα διαδραματίσει κρίσιμο ρόλο στο μελλοντικό περιβάλλον ασφαλείας (ό.π., xv). Η έκδοση του 2014 υιοθετεί πιο μετριοπαθείς θέσεις, ωστόσο η κλιματική αλλαγή παραμένει μία από τις βασικές μελλοντικές προκλήσεις (United States Department of Defense 2014, 8). Αντίστοιχα, οι κοινωνικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής χαρακτηρίζονται ως πολλαπλασιαστές απειλών που θα συντελέσουν στην εμφάνιση βίας (ό.π., 8). Ωστόσο, δεν αναφέρονται μόνο αρνητικές εκτιμήσεις: η κλιματική αλλαγή ενδεχομένως να ανοίξει νέες εναλλακτικές για τον αμυντικό σχεδιασμό, για παράδειγμα μέσω της υποχώρησης των Αρκτικών πάγων (United States Department of Defense 2010, 86). Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Αμερικανικού Υπουργείου Άμυνας, η κλιματική αλλαγή θα δημιουργήσει τόσο προβλήματα όσο και ευκαιρίες (United States Department of Defense 2014, 25).

Συνοψίζοντας τα ανωτέρω, καταλήγει κανείς στον προβληματισμό ότι η εξεύρεση της σχέσης μεταξύ της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και των βίαιων συγκρούσεων δεν είναι μία απλή διαδικασία. Σε γενικές γραμμές, η επιστημονική και πολιτική κοινότητα συμφωνεί ότι, αφενός η κλιματική αλλαγή αποτελεί ζήτημα ασφάλειας- ιδιαίτερα σε συλλογικό επίπεδο, και αφετέρου η κλιματική αλλαγή σχετίζεται με τις συγκρούσεις. Εντούτοις, ο μηχανισμός αυτής της σύνδεσης είναι κάθε

άλλο παρά εμφανής. Τα εμπόδια που καλείται να αντιμετωπίσει ο μελετητής είναι τόσο εννοιολογικά, όσο και διαδικαστικά. Η μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας οφείλει να λάβει υπόψη την πολυπλοκότητα των υπό εξέταση φαινομένων. Επομένως, θα ήταν ενδεχομένως μία πιο λειτουργική επιλογή αν το ερευνητικό ερώτημα δεν ήταν «ποιά είναι η σχέση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και των βίαιων συγκρούσεων;», αλλά «πώς διαμορφώνεται η σχέση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και των βίαιων συγκρούσεων;». Στο επόμενο κεφάλαιο, λοιπόν, θα επιχειρηθεί να διατυπωθεί ένας αποτελεσματικός τρόπος προσέγγισης αυτού του ερωτήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ

Η επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας που προηγήθηκε, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι έως σήμερα δεν έχουν προκύψει στοιχεία που να υποδεικνύουν με βεβαιότητα την αιτιακή σχέση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και των βίαιων συγκρούσεων. Μολονότι, τόσο οι επιστήμονες, όσο και οι πολιτικοί, συμφωνούν ότι μία τέτοια σύνδεση πιθανότατα υπάρχει, ο μηχανισμός λειτουργίας της δεν έχει ακόμα αποσαφηνιστεί. Σύμφωνα με τις διαθέσιμες μετά-αναλύσεις, η αδυναμία αυτή σχετίζεται με την απουσία ενός θεωρητικού μοντέλου που θα εντοπίσει τη διαδρομή μεταξύ των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής και του ξεσπάσματος συγκρούσεων. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι ερευνητές δεν έχουν αξιοποιήσει μία πληθώρα διαφορετικών προσεγγίσεων προκειμένου να εξετάσουν τους πιθανούς δεσμούς.

Στη δική τους μετά-ανάλυση, οι Ide κ.α. (2016) κατηγοριοποιούν την πλειονότητα των διαθέσιμων ερευνητικών υποθέσεων σε έξι πιθανά «μονοπάτια» που συνδέουν την ανθρωπογενή κλιματική αλλαγή και το ξέσπασμα των βίαιων συγκρούσεων:

- Η πρώτη αφορά στις αλλαγές στη θερμοκρασία. Στην κατηγορία αυτή η υπόθεση εργασίας είναι ότι η αύξηση της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη προκαλεί φαινόμενα λειψυδρίας- εξαιτίας της εξάτμισης των υδροφόρων οριζόντων και της υποχώρησης των πάγων- και μείωση της αγροτικής παραγωγής (Ide κ.α. 2016, 288).
- Η δεύτερη αφορά στη μείωση των βροχοπτώσεων. Στην κατηγορία αυτή η υπόθεση εργασίας είναι ότι η μείωση των βροχοπτώσεων προκαλεί φαινόμενα λειψυδρίας, τα οποία με τη σειρά τους μειώνουν την αγροτική παραγωγή (ό.π., 289).
- Η τρίτη αφορά στην ποικιλομορφία των βροχοπτώσεων. Στην κατηγορία αυτή, η υπόθεση εργασίας είναι ότι τα ακραία φαινόμενα βροχοπτώσεων- για παράδειγμα πλημμύρες και καθιζήσεις- εναλλάσσονται με περιόδους μειωμένης βροχόπτωσης. Αυτή η ποικιλομορφία δυσχεραίνει τον κυβερνητικό σχεδιασμό για την αποτελεσματική διαχείριση αυτών των φαινομένων, προκαλώντας κοινωνική ανασφάλεια για τη διαθεσιμότητα των απαραίτητων υλικών πόρων (ό.π., 290).
- Η τέταρτη αφορά στη διαθεσιμότητα πόσιμου νερού. Στην κατηγορία αυτή, η υπόθεση εργασίας είναι ότι η κλιματική αλλαγή προκαλεί λειψυδρία, η οποία με τη σειρά της ενεργοποιεί έντονες κοινωνικές πιέσεις (ό.π., 290).

- Η πέμπτη αφορά στην καταστροφή του εδάφους. Στην κατηγορία αυτή η υπόθεση εργασίας είναι ότι η καταστροφή του εδάφους μειώνει τη διαθεσιμότητα εκτάσεων κατάλληλων για καλλιέργεια, βοσκή και διαμονή, διαμορφώνοντας κοινωνικές εντάσεις (Ide κ.α. 2016, 290).
- Η έκτη κατηγορία αφορά στις φυσικές καταστροφές. Στην κατηγορία αυτή η υπόθεση εργασίας είναι ότι οι φυσικές καταστροφές ως επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής δημιουργούν έλλειψη υλικών πόρων, κοινωνική ανισότητα και κενά εξουσίας (ό.π., 290).

Και στις έξι αυτές κατηγορίες παρατηρείται η κοινή θεματική πως η έλλειψη κάποιου είδους υλικών πόρων, για παράδειγμα του νερού ή της τροφής, πυροδοτεί κοινωνικούς ανταγωνισμούς, οι οποίοι πιθανώς να οδηγούν τελικά στο ξέσπασμα βίαιων συγκρούσεων. Μία γενική αποτίμηση και των έξι κατηγοριών καθιστά σαφές πως σε καμία δεν εντοπίζονται επαρκή στοιχεία για την σύνδεση αυτών των φαινομένων με τις βίαιες συγκρούσεις (ό.π., 288-291). Παραδόξως, ορισμένες έρευνες στρέφονται προς την αντίθετη κατεύθυνση: ότι δηλαδή η αυξημένη διαθεσιμότητα αγαθών ενισχύει τις πιθανότητες για το ξέσπασμα βίαιων συγκρούσεων. Αυτός ο μηχανισμός σχετίζεται με τη διάκριση μεταξύ των ευκαιριών και των κινήτρων (ό.π., 287). Συγκεκριμένα, παρόλο που η έλλειψη αγαθών ενδέχεται να παρέχει κίνητρα για το ξέσπασμα βίαιων συγκρούσεων, για παράδειγμα τη διευθέτηση των ανταλλαξιμικών κοινωνικών ανισοτήτων, παράλληλα μειώνει τις ικανότητες των ατόμων ή ομάδων να συμμετέχουν σε αυτές τις συγκρούσεις. Σε μία μελέτη, οι Salehyan και Hendrix (2014, 240) συνδέουν την αυξημένη διαθεσιμότητα νερού με το ξέσπασμα βίαιων συγκρούσεων, καθώς τότε οι αντίπαλες πλευρές έχουν μεγαλύτερες στρατηγικές ικανότητες. Παρομοίως, ο Landis (2014, 603) εξηγεί πως η αύξηση της μέσης θερμοκρασίας και η επέκταση των ζεστών εποχών διαμορφώνει ευκαιρίες για τις αντιμαχόμενες πλευρές λόγω της διευκόλυνσης του στρατηγικού σχεδιασμού, λόγω χάρη τη διευκόλυνση των μαζικών μετακινήσεων. Επομένως, οι έξι προαναφερθείσες προσεγγίσεις ενδεχομένως να μην είναι κατάλληλες για την ανάδειξη της σχέσης της κλιματικής αλλαγής και των συγκρούσεων.

Οι Ide κ.α. αναφέρουν, επίσης, τρία εναλλακτικά μονοπάτια. Το πρώτο από αυτά είναι η ανασφάλεια για τη διαθεσιμότητα τροφής εξαιτίας των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής (Ide κ.α. 2016, 291). Εντούτοις, μία σειρά ερευνών αμφισβητούν κατά πόσο τα καταγεγραμμένα περιστατικά ανασφάλειας για τα τρόφιμα προέρχονται από τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής και από όχι τις λειτουργίες των διεθνών

αγορών (Maslin 2014, κεφ.5). Η δεύτερη εναλλακτική προσέγγιση είναι η μειωμένη οικονομική ανάπτυξη εξαιτίας των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής (Ide κ.α. 2016, 291). Ωστόσο, για ορισμένους θεωρητικούς του πολέμου, θα μπορούσε να ισχύει και το αντίθετο: η αυξημένη ανάπτυξη να οδηγήσει σε συγκρούσεις, ιδιαίτερα στο διακρατικό επίπεδο (Levy & Thompson 2010, 76) . Τέλος, η τρίτη είναι η μετανάστευση. Παρά την έλλειψη επαρκών στατιστικών δεδομένων (Ide κ.α. 2016, 291), το τρίγωνο της κλιματικής αλλαγής, της μετανάστευσης και των συγκρούσεων αναφέρεται συχνά στη διαθέσιμη βιβλιογραφία. Όπως αναφέρει το IPCC (2012, 297), η βασική υπόθεση εργασίας είναι ότι τα μεταναστευτικά κύματα που δημιουργούνται εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής ενδεχομένως να πυροδοτήσουν συγκρούσεις στους τόπους υποδοχής. Αυτό το σενάριο είναι πιο πιθανό σε τοπικό επίπεδο. Ωστόσο, άλλοι μελετητές θεωρούν πως η (εθελοντική και οργανωμένη) μετανάστευση δύναται να αποτελέσει εργαλείο προσαρμογής στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής (Intergovernmental Panel for Climate Change 2012, 399).

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, θεωρείται πιο εύλογο η ερευνητική προσέγγιση να επικεντρωθεί στον παράγοντα της μετανάστευσης. Αυτή η επιλογή διαμορφώθηκε με βάση έναν κύριο λόγο. Πιο συγκεκριμένα, την τελευταία δεκαετία παρατηρούνται πρωτοφανείς αριθμοί ανθρώπινων ροών σε παγκόσμιο επίπεδο. Όπως αναφέρουν τα πιο πρόσφατα στοιχεία, ο πληθυσμός των διακρατικών μεταναστών έχει ξεπεράσει τα 244 εκατομμύρια διεθνώς, αποτελώντας πλέον το 3,3% του συνολικού πληθυσμού (International Organization for Migration 2017, 13). Πιο εντυπωσιακά, ο αριθμός των εσωτερικών μεταναστών έχει αγγίξει τα 740 εκατομμύρια ανθρώπων (ό.π., 13). Με άλλα λόγια, σχεδόν ο ένας στους επτά ανθρώπους παγκοσμίως έχει μεταναστεύσει. Παράλληλα, η μετανάστευση αυτή συνδέεται άμεσα με την ταχύτατη αστική ανάπτυξη, καθώς τα αστικά κέντρα αποτελούν τον προορισμό της συντριπτικής πλειοψηφίας των ανθρώπινων ροών (ό.π., 227). Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των ερευνητών, η μεταναστευτική τάση θα αυξηθεί εξαιτίας των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής . Σημειωτέον, ήδη έχουν καταγραφεί μετακινήσεις πληθυσμών που συνδέονται με το περιβάλλον (Intergovernmental Panel for Climate Change 2012, 457).

Από τα ανωτέρω στοιχεία, απορρέει το εξής ερευνητικό σχήμα:

Κλιματική Αλλαγή → Επιπτώσεις → Μετανάστευση → Βίαιες Συγκρούσεις

Προφανώς, το σχήμα είναι υπερβολικά απλοϊκό, ενώ ταυτόχρονα οι έννοιες είναι εξαιρετικά αόριστες. Κρίνεται, λοιπόν, αναγκαίο να συγκεκριμενοποιηθούν οι παράγοντες της έρευνας.

A. Η Εξαρτημένη Μεταβλητή

Με βάση το προηγούμενο σχήμα, η εξαρτημένη μεταβλητή είναι οι «βίαιες συγκρούσεις». Ένα κρίσιμο ζήτημα που προκύπτει είναι οι διαφορετικοί ορισμοί της έννοιας που καταγράφονται στη διαθέσιμη βιβλιογραφία. Οι ορισμοί εξαρτώνται από συγκεκριμένα κριτήρια. Στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων, η έννοια της βίαιης σύγκρουσης μπορεί να λάβει πολλές μορφές ανάλογα με το ποια κριτήρια έχουν αξιοποιηθεί. Για παράδειγμα, το Correlates of War Project αποτελεί μία από τις πιο διεξοδικές βάσεις δεδομένων για τα περιστατικά πολέμου τους τελευταίους αιώνες. Στην αρχή του, τη δεκαετία του 1970, το COWP χρησιμοποιούσε δύο κριτήρια: τον αριθμό των θυμάτων κατά τη διάρκεια των μαχών- 1000+ θύματα- και την οργανωσιακή δομή των αντιμαχόμενων πλευρών- ικανότητα διατήρησης στρατιωτικών δυνάμεων (Sarkees, 1). Με το πέρασμα του χρόνου, προέκυψε μία σταδιακή διύλιση του συστήματος κατηγοριοποίησης, το οποίο πλέον διαθέτει πολλαπλά κριτήρια. Μερικά από αυτά είναι: ο αριθμός των θανάτων, οι αντιμαχόμενες πλευρές, η διάρκεια του πολέμου, ποιος ξεκίνησε τον πόλεμο κ.α (ό.π., 13-29).

Για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, αξιοποιήθηκε η βάση δεδομένων του Uppsala Data Conflict Program. Το UDCP ανήκει στο Τμήμα Ερευνών για την Ειρήνη και τις Συγκρούσεις του Πανεπιστημίου της Ουψάλα, στη Σουηδία (Uppsala University 2017 α). Με στόχο την ομοιογένεια των στοιχείων, είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη οι επιστημονικοί ορισμοί που χρησιμοποιούνται από τους συντάκτες της βάσης δεδομένων. Σύμφωνα με τις οδηγίες του UDCP, η βάση δεδομένων καταγράφει περιστατικά *«όπου η ένοπλη βία χρησιμοποιήθηκε από έναν οργανωμένο δρώντα εναντίον άλλου οργανωμένου δρώντα ή εναντίον αμάχων, με αποτέλεσμα τουλάχιστον έναν άμεσο θάνατο σε μία συγκεκριμένη τοποθεσία και μία συγκεκριμένη ημερομηνία»* (Croicu & Sundberg 2017, 2). Εντός αυτού του ορισμού υπάρχουν διαφορετικές έννοιες που χρήζουν περαιτέρω σχολιασμού. Κατά πρώτον, η «ένοπλη βία» συνεπάγεται τη χρήση όπλων, ασχέτως της κατασκευής τους. Λόγου χάρη, τα όπλα ενδεχομένως να

είναι οπλικά συστήματα υψηλής τεχνολογίας έως πέτρες, φωτιά κτλ (Croicu & Sundberg 2017, 9-10). Ο «οργανωμένος δρών» περιλαμβάνει τις κατηγορίες της κυβέρνησης ενός ανεξάρτητου κράτους¹, μία επίσημα οργανωμένη ομάδα² ή μία ανεπίσημα οργανωμένη ομάδα³ (ό.π., 10). Στη συνέχεια, ο «άμεσος θάνατος» σημαίνει τον θάνατο που προκαλείται εξαιτίας «της μάχης μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών ή της βίας εναντίον αμάχων» (ό.π., 10). Τα στοιχεία αυτά ήδη διαμορφώνουν νέες προϋποθέσεις για την εξαρτημένη μεταβλητή. Πλέον, δεν έγκειται απλώς σε βίαιες συγκρούσεις, αλλά σε «περιστατικά ένοπλης βίας».

Συνεχίζοντας, η βάση δεδομένων του UDCP διακρίνει μεταξύ τριών ειδών περιστατικών: τις κρατικές συγκρούσεις όπου τουλάχιστον ο ένας δρώντας είναι η κυβέρνηση ενός κράτους, τις μη-κρατικές συγκρούσεις όπου κανείς από τους δρώντες δεν είναι η κυβέρνηση ενός κράτους, και τις μονομερείς χρήσης βίας από την κυβέρνηση ενός κράτους ή μία επίσημα οργανωμένη ομάδα εναντίον αμάχων (ό.π., 2). Αυτές οι κατηγορίες μπορούν να αναλυθούν περαιτέρω. Συγκεκριμένα, στην κατηγορία των κρατικών συγκρούσεων περιλαμβάνονται οι διακρατικές συγκρούσεις- μεταξύ δύο τουλάχιστον κυβερνήσεων ανεξάρτητων κρατών, οι ενδοκρατικές συγκρούσεις- μεταξύ της κυβέρνησης του κράτους και μίας μη κυβερνητικής ομάδας, και οι ενδοκρατικές συγκρούσεις με εξωτερική υποστήριξη- μεταξύ της κυβέρνησης ενός κράτους και μίας μη κυβερνητικής ομάδας, με τον έναν τουλάχιστον δρώντα να λαμβάνει στρατιωτική υποστήριξη από άλλες κυβερνήσεις (Uppsala University 2017 β).

B. Οι Μεσολαβητικές Μεταβλητές

Επιστρέφοντας στο αρχικό σχήμα, η μετανάστευση αποτελεί τη μεσολαβητική μεταβλητή. Με δεδομένη αυτή τη θέση της, είναι αναγκαίο να συνδεθεί αιτιακά τόσο με τις επιπτώσεις της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής, όσο και τα περιστατικά ένοπλης βίας.

¹ Ως κυβέρνηση ενός κράτους θεωρείται «η ομάδα που ελέγχει την πρωτεύουσα του κράτους» (Uppsala University 2017 β).

² Ως επίσημα οργανωμένη ομάδα θεωρείται «οποιαδήποτε μη κυβερνητική ομάδα ανθρώπων έχει ανακοινώσει ένα όνομα για την ομάδα τους και χρησιμοποιεί ένοπλη βία» (Uppsala University 2017 β).

³ Ως ανεπίσημα οργανωμένη ομάδα θεωρείται «οποιαδήποτε ομάδα δεν έχει ανακοινώσει ένα όνομα, αλλά η οποία χρησιμοποιεί ένοπλη βία, και της οποίας η βίαιη δράση ανταποκρίνεται σε τουλάχιστον μία από τις εξής οργανωσιακές προϋποθέσεις: πρέπει να υπάρχει ένα σαφές μοτίβο περιστατικών τα οποία συνδέονται, ή πρέπει να υπάρχουν αποδείξεις ότι η βία ήταν προσχεδιασμένη» (Uppsala University 2017 β).

Αρχικά, θα συζητηθεί η σχέση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και της μετανάστευσης. Η μαζική μετανάστευση που σχετίζεται με περιβαλλοντικούς παράγοντες δεν αποτελεί καινοφανές φαινόμενο. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του γνωστού ως ‘Dust Bowl’ τη δεκαετία του 1930 στη βόρεια Αμερική, όταν κάτοικοι των μέσων και δυτικών πεδιάδων αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις περιοχές που διέμεναν εξαιτίας των θυελλών σκόνης (McLeman 2013, 601). Τη δεκαετία του 1970 άρχισαν να καταγράφονται οι πρώτες αναφορές σε «περιβαλλοντικούς πρόσφυγες», ειδικά σε σχέση με τις αυξανόμενες δημογραφικές ανησυχίες (Tacoli 2009, 516). Ωστόσο, οι εμπειρικές έρευνες δεν είχαν καταλήξει ποτέ σε ένα σαφές συμπέρασμα ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα λειτουργούν ως καταλύτης της μετανάστευσης (ό.π., 516). Αντίστοιχα, στα πρώτα στάδια των μελετών περί κλιματικής αλλαγής, η μετανάστευση κατείχε κεντρικό ρόλο. Οι εκτιμήσεις του IPCC έκαναν λόγο για εκατομμύρια προσφύγων που θα αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τους τόπους τους εξαιτίας των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής (Raleigh, Jordan & Salehyan 2008, 3). Εντούτοις, οι εκτιμήσεις αυτές τείνουν να καταστούν πιο μετριοπαθείς όσο τα διαθέσιμα δεδομένα γίνονται πιο λεπτομερή. Στην πιο πρόσφατη Έκθεση του 2014, αναφέρεται ότι «η κλιματική αλλαγή προβλέπεται να αυξήσει τη μετατόπιση πληθυσμών» με μέτριας βεβαιότητας ενδείξεις αλλά υψηλή συναίνεση (Intergovernmental Panel for Climate Change 2014, 16). Είναι, λοιπόν, εύλογο να υπάρχουν αμφισημίες σχετικά με τη σχέση της κλιματικής αλλαγής και της μετανάστευσης.

Για την πλειονότητα των ερευνητών, οι πιο πιθανοί δεσμοί μεταξύ της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και της μετανάστευσης συνοψίζονται σε τρεις κατηγορίες: την καταστροφή των εδαφικών εκτάσεων, τα ακραία καιρικά φαινόμενα και την άνοδο της στάθμης της θάλασσας (Tacoli 2009, 517). Η πρώτη κατηγορία της καταστροφής των εκτάσεων συνδέεται με τα φαινόμενα της ξηρασίας, της ερημοποίησης και της υποβάθμισης του εδάφους. Οι επιπτώσεις αυτές αναμένεται να επηρεάσουν τη διαθεσιμότητα κρίσιμων πόρων, όπως το πόσιμο νερό και τα αγροτικά προϊόντα, πλήττοντας έτσι τους ανθρώπους που βρίσκονται ήδη σε ευάλωτη κατάσταση (Raleigh, Jordan & Salehyan 2008, 6). Όμως, οι διαθέσιμες εμπειρικές μελέτες δεν αποκαλύπτουν μία ευθεία σύνδεση μεταξύ αυτών των παραγόντων και της μετανάστευσης. Αντίθετα, οι ενδείξεις τείνουν προς τη διαμεσολάβηση άλλων ατομικών ή οικογενειακών χαρακτηριστικών, όπως το φύλο (Tacoli 2009, 517). Η δεύτερη κατηγορία των ακραίων καιρικών φαινομένων περιλαμβάνει τα ασυνήθη περιστατικά, όπως για παράδειγμα πλημμύρες, τυφώνες και κατιζήσεις (Tacoli 2009,

518). Παρά τη μη τακτική φύση τους, τα φαινόμενα αυτά παρουσιάζονται πιο συχνά σε συγκεκριμένες περιοχές, με αποτέλεσμα να υπάρχει η δυνατότητα λήψης μέτρων αντιμετώπισης και μείωσης των επιπτώσεών τους (Raleigh, Jordan & Salehyan 2008, 6-7). Ωστόσο, η ικανότητα αυτή συνδέεται άμεσα με κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες. Λόγου χάρη, ο κυβερνητικός σχεδιασμός επιδρά στη δυνατότητα επιστροφής και αποκατάστασης των υλικών ζημιών (Tacoli 2009, 519). Τέλος, η τρίτη κατηγορία της ανόδου της στάθμης της θάλασσας είναι ενδεχομένως η πιο δύσκολη να προβλεφθεί σε επίπεδο συνεπειών. Παρόλο που οι νησιωτικές και παράκτιες περιοχές είναι εκείνες που θα πληγούν άμεσα από την άνοδο της στάθμης των ωκεανών, οι κοινωνικές επιπτώσεις είναι ακόμα αρκετά ασαφείς (Raleigh, Jordan & Salehyan 2008, 7). Η μετανάστευση ενδεχομένως να αποτελεί τη μοναδική επιλογή των κατοίκων σε ορισμένες περιπτώσεις. Παράλληλα, καθώς τα μεταναστευτικά ρεύματα κινούνται προς συγκεκριμένους δημοφιλείς προορισμούς- για παράδειγμα τα μεγάλα αστικά κέντρα- περιοχές που ήταν ήδη ευάλωτες λόγω της θέσης τους, επιβαρύνονται πρόσθετα εξαιτίας της αυξανόμενης πληθυσμιακής πυκνότητας (Tacoli 2009, 519). Έτσι, η αιτιακή σχέση μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και της μετανάστευσης παραμένει εμπειρικά αμφισβητήσιμη και στα τρία πιθανά σενάρια.

Η παρατηρούμενη ασάφεια των διαθέσιμων μελετών συνδέεται ενδεχομένως με τη γενικότερη πολυπλοκότητα του ζητήματος της μετανάστευσης. Όπως εξηγούν οι Black κ.α., μετά από δεκαετίες εξέτασης του φαινομένου, δεν έχει διαμορφωθεί ακόμα μία επιστημονική συναίνεση σχετικά με τα αίτια της μετανάστευσης (Black κ.α. 2011, 55). Ένα ενδιαφέρον πλαίσιο έρευνας για την επίδραση των περιβαλλοντικών φαινομένων και της μετανάστευσης προέρχεται από την έκθεση Foresight (2011). Εκεί, οι παράγοντες που πιθανώς να οδηγήσουν στη μετανάστευση διακρίνονται στο μακρό-επίπεδο, το μεσό-επίπεδο και το μικρό-επίπεδο. Δημογραφικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί και πολιτικοί λόγοι μετανάστευσης τοποθετούνται στο μακρό-επίπεδο μαζί με τους περιβαλλοντικούς (Foresight 2011, 12). Τα στοιχεία που ενισχύουν ή μειώνουν την ικανότητα μετανάστευσης, όπως το κόστος μετακίνησης και τα εδραιωμένα κοινωνικά δίκτυα τοποθετούνται στο μεσό-επίπεδο (ό.π., 12). Τέλος, στο μικρό-επίπεδο τοποθετούνται τα προσωπικά χαρακτηριστικά, για παράδειγμα το φύλο και το μορφωτικό επίπεδο (ό.π., 12). Μόνο ο θετικός συνδυασμός όλων αυτών των στοιχείων οδηγεί στην τελική απόφαση και υλοποίηση της μετανάστευσης (ό.π., 12). Επομένως, κάθε ερευνητική προσπάθεια που επιχειρεί να αναδείξει την αιτιακή σχέση μεταξύ των

μεταναστευτικών ροών και των επιπτώσεων της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής οφείλει να λάβει υπόψη αυτό το πλαίσιο.

Η κατάσταση διευκολύνεται αν υιοθετηθεί μία διαφορετική προσέγγιση. Πιο συγκεκριμένα, η επιλογή των εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων εξαιτίας των φυσικών καταστροφών αντί της μετανάστευσης περιορίζει το υπό μελέτη πεδίο. Καθώς αυτοί οι πληθυσμοί⁴ οδηγήθηκαν στη μετανάστευση επειδή απειλούταν άμεσα η ασφάλειά τους εξαιτίας των φυσικών φαινομένων, η παρουσία άλλων παραγόντων καθίσταται αμελητέα. Παράλληλα, τα διαθέσιμα στοιχεία για αυτή την κατηγορία ανθρώπων είναι καταγεγραμμένα με μεγαλύτερη σαφήνεια. Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας θα αξιοποιηθούν οι βάσεις δεδομένων του Internal Displacement Monitoring Center. Το IDMC είναι ένας από τους κεντρικούς θεσμούς των ενδοκρατικών μετακινήσεων σε διεθνές επίπεδο, και υπάγεται στο Νορβηγικό Συμβούλιο Προσφύγων (Internal Displacement Monitoring Center 2017 β).

Αρα, το ερευνητικό σχήμα έχει εξελιχθεί ως εξής:

Κλιματική Αλλαγή → Επιπτώσεις →

Εσωτερικές Αναγκαστικές Μετακινήσεις → Περιστατικά Ένοπλης Βίας

Στη συνέχεια, θα συζητηθεί το δεύτερο μέρος του σχήματος, δηλαδή η σχέση ανάμεσα στη μετανάστευση και τις βίαιες συγκρούσεις. Οι διαδικασίες ασφαλειοποίησης της μετανάστευσης δεν αποτελούν σε καμία περίπτωση νέο φαινόμενο. Αντιθέτως, όταν η μετανάστευση, ένα πανανθρώπινο φαινόμενο που έχει διαδραματίσει κρίσιμο ρόλο στην πορεία της ανθρώπινης ιστορίας, καταλήγει να αναλυθεί ως ενδεχόμενη απειλή για την εθνική ασφάλεια, τότε η λήψη δραστηριοτήτων- αλλά συχνά αναποτελεσματικών- μέτρων θεωρείται δικαιολογημένη από την πλειοψηφία της κοινωνίας (Mobjork κ.α. 2016, 13). Για παράδειγμα, το κλείσιμο των συνόρων εμφανίζεται ως μία αναμενόμενη λύση, δημιουργεί όμως νέα προβλήματα: οι μετανάστες αναγκάζονται να μετακινηθούν μέσω παράνομων περασμάτων, τα οποία όχι μόνο θέτουν σε κίνδυνο τις ζωές τους, αλλά στερούν από το κράτος τη δυνατότητα καταγραφής, ελέγχου και διαχείρισης αυτών των αφίξεων (ό.π., 13). Σε γενικά πλαίσια,

⁴ Σύμφωνα με τον ΟΗΕ, οι εσωτερικά μετατοπισμένοι άνθρωποι είναι «τα άτομα ή οι ομάδες ανθρώπων οι οποίοι έχουν εξαναγκασθεί ή υποχρεωθεί να φύγουν ή να αφήσουν τις οικείες ή τους τόπους μόνιμης διαμονής τους, ειδικότερα ως αποτέλεσμα ή προκειμένου να αποφύγουν τις συνέπειες των ένοπλων συγκρούσεων, καταστάσεων γενικευμένης βίας, παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή φυσικές ή ανθρωπογενείς καταστροφές, και οι οποίοι δεν έχουν περάσει διεθνώς αναγνωρισμένα σύνορα» (Internal Displacement Monitoring Center 2017 α, 1).

η σύγχρονη βιβλιογραφία δεν αναγνωρίζει σαφείς δεσμούς μεταξύ των μεταναστευτικών ροών και της εμφάνισης των βίαιων συγκρούσεων (Brzoska & Frohlich 2015, 3). Μία εξαίρεση αποτελεί η μετακίνηση ένοπλων ομάδων μεταξύ διαφορετικών κρατών (ό.π., 3).

Εντούτοις, και με δεδομένη την απουσία επιστημονικής συναίνεσης, δύνανται να παρουσιαστούν τέσσερα «μονοπάτια» μέσω των οποίων η μετανάστευση που προκαλείται από τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής ενδεχομένως να οδηγεί στο ξέσπασμα βίαιων συγκρούσεων. Ο Reuveny (2007) τις διακρίνει στα εξής κριτήρια:

- Ανταγωνισμός. Σε περιπτώσεις όπου οι τόποι υποδοχής των μεταναστών αντιμετωπίζουν προϋπάρχοντα προβλήματα εξαιτίας της έλλειψης φυσικών πόρων και της απουσίας αποτελεσματικού πλαισίου ιδιοκτησίας, η άφιξη των μεταναστών ενδεχομένως να πυροδοτήσει κοινωνικές εντάσεις. Οι εντεινόμενες πιέσεις λόγω της έλλειψης πόρων πιθανώς να εκφραστούν με τη μορφή των βίαιων συγκρούσεων (Reuveny 2007, 659).
- Εθνοτική ένταση. Σε περιπτώσεις όπου οι μετανάστες διακρίνονται εθνοτικά από τους πληθυσμούς των τόπων υποδοχής, είναι πιθανό να διαμορφωθούν οι κατάλληλες συνθήκες για βίαιες συγκρούσεις. Αυτές μπορεί να εκφραστούν ως περιστατικά βίας από τους παλαιότερους κατοίκους προς τους μετανάστες, για παράδειγμα ρατσιστικά εγκλήματα, ή από τους μετανάστες προς τον τόπο υποδοχής, για παράδειγμα αποσχιστικά κινήματα (ό.π., 659).
- Καχυποψία. Σε περιπτώσεις όπου ο τρόπος καταγωγής και ο τρόπος υποδοχής των μεταναστών προδιατίθενται ανταγωνιστικά μεταξύ τους, είναι πιθανό να σημειωθεί εκατέρωθεν ανησυχία για τις προθέσεις της άλλης πλευράς. Για παράδειγμα, όταν αφορά σε διακρατική μετανάστευση, η χώρα υποδοχής ενδεχομένως να υποψιάζεται την ύπαρξη οργανωμένου σχεδίου διείσδυσης εχθρικών πληθυσμών από τη χώρα καταγωγής (ό.π., 659).
- Κοινωνικές τομές. Σε περιπτώσεις όπου προϋπάρχουν έντονες κοινωνικές τομές και αυτές ταυτίζονται με την τομή μεταξύ των μεταναστών και των παλαιότερων κατοίκων, είναι πιθανό να καταγραφούν περιστατικά βίαιων συγκρούσεων. Για παράδειγμα, η τομή μεταξύ αστικών και επαρχιακών περιοχών δύναται να κλιμακωθεί με την άφιξη μεταναστών από αγροτικές κοινότητες στις πόλεις (ό.π., 659).

Παράλληλα, εντοπίζονται ορισμένοι βοηθητικοί παράγοντες που ενδεχομένως να εντείνουν τα ανωτέρω φαινόμενα. Χαρακτηριστικά, το βιοτικό επίπεδο και το επίπεδο

ανάπτυξης μίας περιοχής συντελούν στην ικανότητα της να διαχειριστεί τις μεταναστευτικές ροές. Παρομοίως, ένα κλίμα διαχρονικής ανασφάλειας, λόγου χάρη εξαιτίας εμφύλιων ανταγωνισμών, αναμενόμενα αυξάνει τις πιθανότητες μία αρνητική προδιάθεση να εξελιχθεί σε βίαιη σύγκρουση (Reuveny 2007, 659). Ο Reuveny τονίζει πως στο πλαίσιο αυτού του σχήματος, η ταυτόχρονη παρουσία δύο κύριων παραγόντων και ορισμένων βοηθητικών, τείνει να οδηγήσει σε βίαιες συγκρούσεις (ό.π., 659).

Επομένως, το ερευνητικό σχήμα διαμορφώνεται ως εξής:

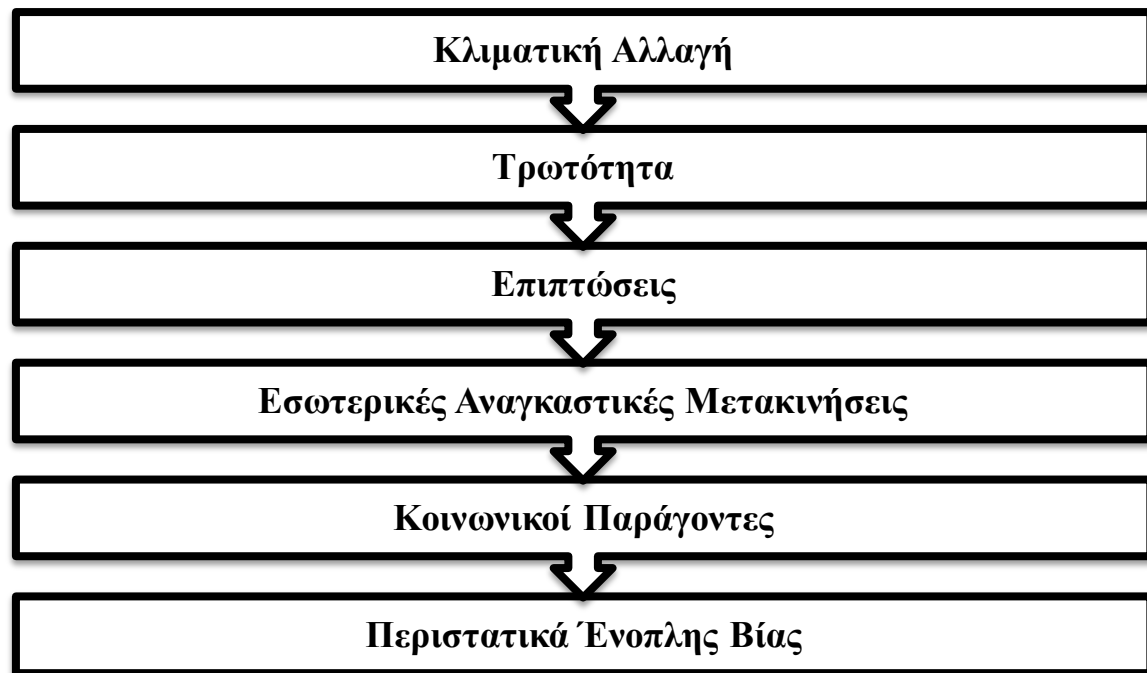
Κλιματική Αλλαγή → Επιπτώσεις → Εσωτερικές Αναγκαστικές Μετακινήσεις → Κοινωνικοί Παράγοντες → Περιστατικά Ένοπλης Βίας

Μολαταύτα, η διαθέσιμη βιβλιογραφία τονίζει πως η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή δεν προβλέπεται να έχει αντίστοιχες επιπτώσεις σε παγκόσμιο επίπεδο. Αντιθέτως, υπάρχουν ορισμένες γεωγραφικές περιοχές και ορισμένες κοινωνικές ομάδες που θεωρούνται πιο ευάλωτες. Η πιο βασική έννοια για την καταγραφή αυτών των διαφορών στη σχετική βιβλιογραφία είναι αυτή της τρωτότητας. Σύμφωνα με το IPCC, η τρωτότητα αφορά «στην ευπάθεια στη ζημία των ανθρώπινων και των φυσικών συστημάτων» (Intergovernmental Panel on Climate Change 2014, 54). Οι τρεις κεντρικές παράμετροι της τρωτότητας αφορούν i) στην έκθεση του συστήματος σε στρεσογόνους παράγοντες, δηλαδή πόσο κινδυνεύει ii) στην ευαισθησία του συστήματος, δηλαδή πόσο επηρεάζεται και iii) την ικανότητα προσαρμογής του, δηλαδή πόσο εξελίσσεται για να αντιμετωπίζει τους κινδύνους (Adger 2006, 279). Όπως οι περισσότερες από τις έννοιες που συζητήθηκαν ανωτέρω, έτσι και η τρωτότητα έχει αποτελέσει το προϊόν ευρύτατων επιστημονικών συζητήσεων. Οι Fussel και Klein (2006) διαχωρίζουν τέσσερις διαφορετικές προσεγγίσεις ως προς την αξιολόγηση της τρωτότητας ανάλογα με τους σκοπούς της έρευνας: Οι αξιολογήσεις των επιπτώσεων ερευνούν τις επιπτώσεις των διαφορετικών πιθανών σεναρίων της κλιματικής αλλαγής εντός ενός σταθερού πλαισίου. Οι πρώτης γενιάς αξιολογήσεις τρωτότητας συνυπολογίζουν μη κλιματικούς παράγοντες στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και προτείνουν μέτρα μείωσής τους. Η δεύτερης γενιάς αξιολογήσεις τρωτότητας επικεντρώνονται στην ικανότητα του υπό μελέτη συστήματος να προσαρμόζεται. Τέλος, οι αξιολογήσεις για την πολιτική προσαρμογής προτείνουν συγκεκριμένα μέτρα προσαρμογής στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής (Fussel & Klein 2006, 324). Σύμφωνα με τον Adger, αυτές οι διαφορετικές προσεγγίσεις της

τρωτότητας συνδέονται και με τις διαφορετικές επιστημολογικές θέσεις των ερευνητών (Adger 2006, 274). Ωστόσο, οι περισσότεροι ερευνητές αναγνωρίζουν πως η τρωτότητα στην κλιματική αλλαγή δεν είναι ανεξάρτητη από τρίτους κοινωνικούς δείκτες (ό.π., 274).

Υπάρχουν διαφορετικοί δείκτες αξιολόγησης της τρωτότητας σε διεθνές επίπεδο. Για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας προτιμήθηκε ο Notre Dame Global Adaptation Index. Ο ND-GAIN είναι μία εύλογη επιλογή για τις πολιτικές έρευνες καθώς μεταξύ άλλων συνυπολογίζει οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες (Miola & Simonet 2014, 26).

Συνεπώς, το ερευνητικό σχήμα έχει μετεξελιχθεί ως εξής:

Το σχήμα αυτό θα αποτελέσει τη βάση της οργάνωσης των δεδομένων στο επόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Στο παρόν κεφάλαιο θα παρουσιαστούν τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί και επιλεγθεί, επιχειρώντας παράλληλα να αναδειχθούν οι κύριες συναρτήσεις μεταξύ τους. Καθώς σε ορισμένους τομείς η διαθεσιμότητα των δεδομένων είναι ευρεία, ενώ σε άλλους είναι περιορισμένη, η μορφή της παρουσίασης αναγκαία προσαρμόστηκε στα διαθέσιμα στοιχεία.

Α. Η Επιλογή του Δείγματος

Με δεδομένο, αφενός ότι η έννοια της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής δεν δύναται ακόμα να ποσοτικοποιηθεί, και αφετέρου ότι τα περιστατικά ένοπλης βίας αποτελούν την εξαρτημένη μεταβλητή, το πρώτο στάδιο, το οποίο έγκειται στην επιλογή του δείγματος, θα επικεντρωθεί στις μεταβλητές της τρωτότητας και των εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων.

Ταυτόχρονα, με σκοπό την αξιοποίηση όσο το δυνατόν πιο έγκυρων και λεπτομερών στοιχείων, ο χρονικός άξονας της έρευνας ορίστηκε στη δεκαετία 2007-2016.

Λαμβάνοντας υπόψη τα διαθέσιμα στοιχεία της βάσης δεδομένων του ND-GAIN, διερευνήθηκαν τα κράτη που θεωρούνται ως τα πιο τρωτά. Προκειμένου να επιλεγθεί ένας χρηστικός αριθμός κρατών, συγκρίθηκαν οι δείκτες του ND-GAIN για τα έτη 2007 και 2016. Συγκεντρώνοντας μία λίστα κρατών που κατά τις περιόδους αυτές βρίσκονταν στις χαμηλότερες θέσεις του ND-GAIN, προέκυψαν 17 αποτελέσματα. Από αυτά τα 17 κράτη, συγκεντρώθηκαν οι μέσοι όροι του ND-GAIN για τη δεκαετία 2007-2016. Η τελική κατάταξή τους διαμορφώνεται ως εξής:

ΚΡΑΤΟΣ	ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ ND-GAIN 2007-2016
Σομαλία	18.6
Τσαντ	25.8
Ερυθραία	26.5
Δημοκρατία του Κονγκό	27.1
Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία	28
Νίγηρας	30
Σουδάν	30.7
Αφγανιστάν	30.9
Μιανμάρ	31.3
Αϊτή	31.4

*Πίνακας 1. Τα κράτη με τη χαμηλότερη μέση κατάταξη τρωτότητας
(Notre Dame Global Adaptation Initiative 2017).*

Έχοντας αυτά τα 10 κράτη ως πρώτο δείγμα, η έρευνα στρέφεται στις εσωτερικές αναγκαστικές μετακινήσεις. Με βάση τα στοιχεία του IDMC, και στα 10 κράτη παρατηρήθηκαν αναγκαστικές εσωτερικές μετακινήσεις την περίοδο 2008-2016. Πιο συγκεκριμένα:

ΚΡΑΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ Ε.Α.Μ. 2008-2016	ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 2017	%
Σομαλία	269.650	11,031,386	2,3
Τσαντ	689.532	12,075,985	5,6
Ερυθραία	102	5,918,919	0,001
Δημοκρατία του Κονγκό	398.073	4,954,674	7,9
Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία	70.387	5,625,118	1,25
Νίγηρας	1.116.156	19,245,344	5,7
Σουδάν	850.999	37,345,935	2,27
Αφγανιστάν	172.400	34,124,811	0,49
Μιανμάρ	4.848.045	55,123,814	8,7
Αϊτή	497.076	10,646,714	4,6

Πίνακας 2. Οι εσωτερικές αναγκαστικές μετακινήσεις και ο συνολικός πληθυσμός (Internal Displacement Monitoring Centre 2017 γ; Central Intelligence Agency 2017).

Με μία πρώτη ματιά, είναι ήδη αισθητές σημαντικές αριθμητικές διαφοροποιήσεις. Χαρακτηριστικά, στη Μιανμάρ καταγράφηκαν σχεδόν 5 εκατομμύρια εσωτερικές αναγκαστικές μετακινήσεις, ενώ στην Ερυθραία μόλις 102. Τα στοιχεία αυτά καθίστανται πιο εντυπωσιακά αν συγκριθούν με τον συνολικό πληθυσμό των κρατών. Στη Μιανμάρ, με πληθυσμό που ξεπέρασε το 2016 τα 52 εκατομμύρια, σχεδόν 1 στους 10 ανθρώπους έχει αναγκαστεί να εγκαταλείψει τον τόπο κατοικίας του εξαιτίας κλιματολογικών φαινομένων. Στην Ερυθραία, με πληθυσμό 4.474.690 κατά την τελευταία καταγραφή (το 2011), οι 102 εσωτερικές αναγκαστικές μετακινήσεις εμφανίζονται σχεδόν αμελητέες.

Σε κάθε περίπτωση, για την πιο λεπτομερή παρουσίαση των δεδομένων είναι αναγκαίο να επιλεγθεί ένας διαχειρίσιμος αριθμός περιπτώσεων. Στην παρούσα μελέτη αυτός ο αριθμός είναι το 5. Με βάση αυτά, τα πέντε κράτη με το μεγαλύτερο ποσοστό εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων επί του συνολικού πληθυσμού, θα αναλυθούν περαιτέρω.

Β. Η Παράθεση των Δεδομένων

1. Μιανμάρ

ΜΙΑΝΜΑΡ	ΕΤΟΣ	Ε.Α.Μ	Π.Ε.Β
	2007	Μ/Δ	174
	2008	2.250.000	63
	2009	2.521	34
	2010	105.993	50
	2011	10.000	262
	2012	48.000	79
	2013	223.000	86
	2014	81.032	32
	2015	1.618.261	191
	2016	509.238	44
	ΣΥΝΟΛΟ	4.848.045	1.015

*Πίνακας 3. Η συνολική εικόνα στη Μιανμάρ
(Croicu & Sundberg 2017; Internal Displacement Monitoring Centre 2017 γ).*

Η Μιανμάρ είναι το κράτος με το μεγαλύτερο επί του πληθυσμού ποσοστό εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων που συνδέονται με κλιματολογικά φαινόμενα. Αν υπήρχε μία ευθεία σχέση των επιπτώσεων της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και των περιστατικών ένοπλης βίας τότε θα ανέμενε κανείς να

εμφανίζονται αναλογικές αυξομειώσεις ανάμεσα στους αριθμούς εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων και τα περιστατικά ένοπλης βίας. Ο ανωτέρω πίνακας καθιστά σαφές ότι μία τέτοια σχέση δεν μπορεί να εντοπιστεί με βεβαιότητα. Δηλαδή, τα έτη με τις περισσότερες εσωτερικές αναγκαστικές μετακινήσεις δεν είναι απαραίτητα τα έτη με τα περισσότερα περιστατικά ένοπλης βίας. Ακόμα και αν υπέθετε κανείς ότι οι εσωτερικές αναγκαστικές μετακινήσεις θα πυροδοτούσαν περιστατικά ένοπλης βίας σε μεσοπρόθεσμο επίπεδο- για παράδειγμα το επόμενο έτος, οι ενδείξεις δεν είναι επαρκείς. Λόγου χάρη, τα τρία έτη με τις περισσότερες εσωτερικές αναγκαστικές μετακινήσεις (2008, 2015, 2013) ακολουθούνται από έτη με συγκριτικά μειωμένα περιστατικά ένοπλης βίας (2009, 2016, 2014). Αυτή η τάση όμως δεν αποτυπώνεται κατά τα έτη 2011 και 2015 όταν σημειώνεται αύξηση. Αντιθέτως, θα μπορούσε ενδεχομένως να παρατηρηθεί μία σχέση των μειωμένων εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων με τα αυξημένα περιστατικά ένοπλης βίας το ακόλουθο έτος. Για παράδειγμα, οι λιγιστές εσωτερικές αναγκαστικές μετακινήσεις κατά τα έτη 2009, 2012, 2014 ακολουθήθηκαν από έτη με ελαφρώς αυξημένα περιστατικά ένοπλης βίας (2010, 2013, 2015). Αυτό δεν ισχύει για το έτος 2011. Επομένως, ενδεχομένως η σχέση ανάμεσα στις εσωτερικές αναγκαστικές μετακινήσεις και τα περιστατικά ένοπλης βίας να είναι αντιστρόφως ανάλογη.

2. Δημοκρατία του Κονγκό

(Δημοκρατία του) ΚΟΝΓΚΟ	ΕΤΟΣ	Ε.Α.Μ	Π.Ε.Β
	2007	Μ/Δ	118
	2008	500	106
	2009	125	547
	2010	98.230	90
	2011	11.600	156
	2012	23.000	149
	2013	3.816	150
	2014	24.103	112
	2015	106.488	111
	2016	130.221	103
	ΣΥΝΟΛΟ	398.073	1.642

*Πίνακας 4. Η συνολική εικόνα στη Δημοκρατία του Κονγκό
(Croicu & Sundberg 2017; Internal Displacement Monitoring Centre 2017 γ).*

Η Δημοκρατία του Κονγκό είναι το κράτος με το δεύτερο μεγαλύτερο επί του πληθυσμού ποσοστό εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων που συνδέονται με κλιματολογικά φαινόμενα. Σε αντίθεση με τη Μιανμάρ, όπου ενδεχομένως να παρατηρούνταν κάποιες συγκεκριμένες τάσεις,, η συνολική εικόνα στο Κονγκό δεν επιτρέπει την εξαγωγή συνεκτικών υποθέσεων όσον αφορά στην πιθανή σχέση ανάμεσα στις εσωτερικές αναγκαστικές μετακινήσεις και τα περιστατικά ένοπλης βίας. Αυτό που παρατηρείται είναι πως στη Δημοκρατία του Κονγκό υπάρχει μία διαχρονική παρουσία περιστατικών ένοπλης βίας. Η τάση αυτή φαίνεται να γιγαντώθηκε το 2009. Η δραματική αυτή αύξηση ίσως να συνδέεται με την κοινή στρατιωτική εκστρατεία των

κυβερνήσεων του Κονγκό και της Ρουάντα εναντίον των Democratic Forces for the Liberation of Rwanda (Human Rights Watch 2010). Παράλληλα, τα τελευταία έτη παρατηρείται μία σημαντική αύξηση των εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων που συνδέονται με κλιματολογικά φαινόμενα.

3. Νίγηρας

ΝΙΓΗΡΑΣ	ΕΤΟΣ	EAM	ΠΕΒ
	2007	M/Δ	22
	2008	4.300	12
	2009	5.560	0
	2010	205.355	0
	2011	28.175	0
	2012	540.000	1
	2013	200.961	6
	2014	47.484	0
	2015	38.321	41
	2016	46.000	18
	ΣΥΝΟΛΟ	1.116.156	100

*Πίνακας 5. Η συνολική εικόνα στον Νίγηρα
(Croicu & Sundberg 2017; Internal Displacement Monitoring Centre 2017 γ).*

Ο Νίγηρας είναι το κράτος με το τρίτο μεγαλύτερο επί του πληθυσμού ποσοστό εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων που συνδέονται με κλιματολογικά φαινόμενα. Όπως και στην περίπτωση του Κονγκό, δεν μπορούν να εντοπιστούν ενδείξεις ότι οι εσωτερικές αναγκαστικές μετακινήσεις εξαιτίας των κλιματολογικών φαινομένων συνδέονται με την εμφάνιση περιστατικών ένοπλης βίας. Ακόμα και κατά το έτος με τον δεύτερο μεγαλύτερο αριθμό εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων (2010), τα περιστατικά ένοπλης βίας ήταν μηδενικά. Η αύξηση των περιστατικών ένοπλης βίας που παρατηρείται κατά τα έτη 2015 και 2016 συνδέεται περισσότερο με

τη δράση εξτρεμιστικών Ισλαμιστικών ομάδων, όπως το ISIS και η Jama'atu Ahlis Sunna Lidda'awati wal-Jihad- γνωστή και ως Boko Haram (CNN Library 2017).

4. Τσαντ

ΤΣΑΝΤ	ΕΤΟΣ	EAM	ΠΕΒ
	2007	M/Δ	19
	2008	10.000	15
	2009	5.795	12
	2010	70.000	1
	2011	0	0
	2012	500.000	0
	2013	88.199	0
	2014	9.888	1
	2015	0	28
	2016	5.650	7
	ΣΥΝΟΛΟ	689.532	83

*Πίνακας 6. Η συνολική εικόνα στο Τσαντ
(Croicu & Sundberg 2017; Internal Displacement Monitoring Centre 2017 γ).*

Το Τσαντ είναι το κράτος με το τέταρτο μεγαλύτερο επί του πληθυσμού ποσοστό εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων που συνδέονται με κλιματολογικά φαινόμενα. Όπως και την περίπτωση του Νίγηρα, τα διαθέσιμα στοιχεία δεν καταδεικνύουν οποιαδήποτε πιθανή σχέση ανάμεσα στις εσωτερικές αναγκαστικές μετακινήσεις εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής και των περιστατικών ένοπλης βίας. Ακόμα και τα δύο έτη (2012, 2013) όταν ο αριθμός των εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων κλιμακώθηκε, τα περιστατικά ένοπλης βίας ήταν μηδενικά. Αντίστοιχα, όπως αναφέρθηκε και για τον Νίγηρα, η αύξηση της ένοπλης βίας (2015) που

παρατηρείται, είναι πιο πιθανό να σχετίζεται με τη δράση της εξτρεμιστικής Ισλαμιστικής οργάνωσης ISIS στη χώρα.

5. Αϊτή

ΑΪΤΗ	ΕΤΟΣ	ΕΑΜ	ΠΕΒ
	2007	Μ/Δ	0
	2008	138.761	0
	2009	9.910	0
	2010	72.710	0
	2011	500	0
	2012	85.900	0
	2013	1.101	0
	2014	6.500	0
	2015	1.488	0
	2016	180.206	0
	ΣΥΝΟΛΟ	497.076	0

*Πίνακας 7. Η συνολική εικόνα στην Αϊτή
(Croicu & Sundberg 2017; Internal Displacement Monitoring Centre 2017 γ).*

Η Αϊτή είναι το κράτος με το πέμπτο μεγαλύτερο επί του πληθυσμού ποσοστό εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων που συνδέονται με κλιματολογικά φαινόμενα. Η συνολική εικόνα που παρουσιάζει η Αϊτή, αποτελεί ενδεχομένως την πιο σαφή ένδειξη για οποιαδήποτε πιθανή σχέση μεταξύ των εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής και των περιστατικών ένοπλης βίας. Ο πληθυσμός της Αϊτής έχει κατά καιρούς οδηγηθεί σε μαζικές μετακινήσεις ως συνέπεια των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής. Σε καμία, όμως, από αυτές τις περιπτώσεις δεν παρατηρήθηκαν περιστατικά ένοπλης βίας. Επομένως, θα ήταν μάλλον εύλογο να

υποθέσει κανείς πως αν υφίσταται μία τέτοια σχέση, μόνο μακροπρόθεσμα θα εκδηλωνόταν.

Γ. Τα Αποτελέσματα

Η σύγκριση των πέντε κρατών με τα μεγαλύτερα επί του πληθυσμού ποσοστά εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων που συνδέονται με κλιματολογικά φαινόμενα δεν καταλήγει σε ένα σαφές συμπέρασμα. Η όποια πιθανή σχέση μεταξύ των εσωτερικών αναγκαστικών μετακινήσεων εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής και των περιστατικών ένοπλης βίας δεν προκύπτει από τα διαθέσιμα στοιχεία. Αντιθέτως, η εμφάνιση περιστατικών ένοπλης βίας φαίνεται να συνδέεται περισσότερο με τη δράση παραστρατιωτικών ή τρομοκρατικών ομάδων που βρίσκονται εντός των συνόρων των υπό εξέταση κρατών (Croicu & Sundberg 2017). Σε ορισμένες περιπτώσεις, ένα μεγάλο ποσοστό των περιστατικών ένοπλης βίας μπορεί να αποδοθεί στη δράση των κυβερνητικών δυνάμεων των συγκεκριμένων κρατών (ό.π.). Επομένως, η υπόθεση εργασίας που διαμορφώθηκε μέσω του σχήματος 1, δεν δύναται να επαληθευτεί με βάση αυτά τα δεδομένα.

Σχήμα 1. Η υπόθεση εργασίας (Κεφάλαιο 3)

Μολονότι η παρούσα μεθοδολογική προσέγγιση δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, αυτό δεν σημαίνει ότι το ευρύτερο σχήμα «κλιματική αλλαγή → μετανάστευση → βίαιες συγκρούσεις» δεν μπορεί να υλοποιηθεί εντός των κατάλληλων κοινωνικών πλαισίων. Για παράδειγμα, ορισμένοι ερευνητές θεωρούν πως τα ξαφνικά κλιματικά φαινόμενα, όπως οι πλημμύρες, οι πυρκαγιές κτλ, δεν θα έχουν τόσο έντονες κοινωνικές επιπτώσεις όσο τα συσσωρευόμενα κλιματικά φαινόμενα, όπως οι μακροχρόνιες ξηρασίες, η άνοδος των ωκεανών κτλ (Seter 2016, 5). Αυτό συνδέεται με την πεποίθηση ότι οι πληθυσμοί που αναγκάζονται να μετακινηθούν εξαιτίας των ξαφνικών κλιματικών φαινομένων, έχουν τη δυνατότητα να επιστρέψουν σύντομα στους τόπους κατοικίας τους και να στήσουν εκ νέου τις κοινότητές τους. Αντιθέτως, τα συσσωρευμένα κλιματικά φαινόμενα ενδέχεται να καταστήσουν ορισμένες εκτάσεις μη κατοικήσιμες. Εντούτοις, το πόσο γρήγορα επιστρέφουν οι μετακινούμενοι πληθυσμοί μετά από μία καταστροφή, συνδέεται άμεσα και με την ικανότητα των κρατικών μηχανισμών να προσφέρουν υποστήριξη (Tacoli 2009, 519). Η βάση δεδομένων που αξιοποιήθηκε για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας (Internal Displacement Monitoring Centre 2017 γ), συμπεριλαμβάνει κυρίως ξαφνικά καιρικά φαινόμενα. Μία αντίστοιχη έρευνα που να περιελάμβανε και τις επιπτώσεις των συσσωρευόμενων φαινομένων, ενδεχομένως να κατέληγε σε διαφορετικό συμπέρασμα.

Από την άλλη πλευρά, ο χρονικός ορίζοντας της έρευνας ήταν εξαιρετικά περιορισμένος. Αυτή η επιλογή οφείλεται σε δύο αίτια. Κατά πρώτον, η βάση δεδομένων που αξιοποιήθηκε για τις εσωτερικές αναγκαστικές μετακινήσεις διαθέτει στοιχεία από το 2008 και μετά (ό.π.). Είναι πιθανό ότι οι κοινωνικές τριβές που απαιτούνται προκειμένου να διαμορφωθεί μία βίαιη σύγκρουση μεταξύ των πληθυσμών που μετακινούνται και εκείνων που βρίσκονται ήδη στον τόπο υποδοχής, να απαιτούν περισσότερο χρόνο για να εκδηλωθούν. Κατά δεύτερον, όπως αναφέρθηκε και στο Κεφάλαιο 2, το επιστημονικό ενδιαφέρον για τη σύνδεση κλιματικής αλλαγής-μετανάστευσης- βίαιων συγκρούσεων αποτελεί πρόσφατη εξέλιξη. Ενδεχομένως, τα διαθέσιμα ερευνητικά εργαλεία να μην επαρκούν για την αποτελεσματική μελέτη αυτών των πολύπλοκων φαινομένων.

Σε κάθε περίπτωση, αναμένεται πως το ερευνητικό ενδιαφέρον για το τρίγωνο κλιματική αλλαγή- μετανάστευση- βίαιες συγκρούσεις δεν θα εξαντληθεί στο προβλεπτό μέλλον. Και αυτό καθίσταται εμφανές για δύο λόγους. Αφενός, η επιστημονική κοινότητα συναινεί πως οι επιπτώσεις της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής θα συνεχίζουν να εντείνονται κατά τη διάρκεια των επόμενων δεκαετιών. Ως

εκ τούτου, οι ερευνητικές προσπάθειες θα έχουν στη διάθεσή τους πληθώρα δεδομένων προκειμένου να εξερευνήσουν νέες προσεγγίσεις στο ζήτημα. Αφετέρου, τόσο η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή, όσο και η μετανάστευση αποτελούν δύο δημοφιλείς θεματικές που καταλήγουν συχνά να διαμορφώνουν πολωτικές τάσεις στην κοινή γνώμη. Κατά συνέπεια, η περαιτέρω ασφαλειοποίηση αυτών των δύο φαινομένων, είτε αυτόνομα, είτε σε συνδυασμό, είναι πολύ πιθανό να κυριαρχήσει μελλοντικά στο πεδίο του πολιτικού λόγου. Επομένως, εργασίες όπως αυτή θα αποτελέσουν απλώς ένα μικρό κομμάτι της ολοένα αυξανόμενης βιβλιογραφίας.

III. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το εισαγωγικό σημείωμα της παρούσας εργασίας έκλεισε με τη φράση: «*το ισχυρότερο όπλο της ανθρωπότητας παραμένει η ελεύθερη βούληση*». Για τους αναλυτές των θεμάτων ασφαλείας, μία τέτοια δήλωση είναι μάλλον προκλητική. Η ανθρωπότητα διαθέτει ένα οπλοστάσιο τόσο ισχυρό που αν το επιθυμούσε θα επέφερε ολοκληρωτική καταστροφή. Αυτή ακριβώς είναι η επιβεβαίωση του προαναφερθέντος. Θεωρητικά, η ανθρωπότητα μπορεί να αυτοκαταστραφεί. Εμπειρικά, δεν το έχει επιδιώξει ακόμα.

Αυτή η λεπτή ισορροπία μεταξύ της ικανότητας για καταστροφή και της βούλησης για επιβίωση βρίσκεται στο επίκεντρο του ζητήματος της κλιματικής αλλαγής. Οι ανθρώπινες δραστηριότητες κινητοποίησαν μία διαδικασία που οι άνθρωποι αδυνατούν να ελέγξουν. Ίσως πρόκειται για τη Νέμεσι στην Ύβρη της απόλυτης χειραγώγησης του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τους επιστήμονες, οι επιπτώσεις της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής θα διαρκέσουν πολύ πέραν του μέσου προσδόκιμου ζωής. Μολαταύτα, η κατάσταση δεν έχει φτάσει ακόμα στο σημείο χωρίς επιστροφή. Υπάρχουν εργαλεία αντιμετώπισης της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής, αρκεί κανείς να είναι διατεθειμένος να τα αξιοποιήσει. Η επιδίωξη, όμως αυτής της εργασίας δεν ήταν να προτείνει μέτρα, ή έστω να τα ενθαρρύνει. Η συλλογική ευθύνη απαρτίζεται από δισεκατομμύρια ατομικών, και ο καθένας μπορεί να αποτελέσει κομμάτι της λύσης ή του προβλήματος στο μέλλον. Ο σκοπός της μελέτης που προηγήθηκε ήταν να προσφέρει απαντήσεις στα εξής ερωτήματα:

Πρώτον, υπάρχει κάποια αποδεικτέα σύνδεση μεταξύ των επιπτώσεων της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και της εμφάνισης βίαιων συγκρούσεων;

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα έγκειται στην επιστημολογική προσέγγιση του αναγνώστη: Υπάρχει οτιδήποτε δεν μπορεί να καταγραφεί εμπειρικά; Από τη μία πλευρά, τόσο η ανάλυση που επιχειρήθηκε εδώ, όσο και μία συνεχώς αυξανόμενη ερευνητική δραστηριότητα δεν έχουν καταφέρει να απαντήσουν με σαφήνεια σε αυτό το ερώτημα. Από την άλλη πλευρά, έστω και βασιζόμενοι σε αυτό το φευγαλέο ιδανικό της «κοινής λογικής», οι περισσότεροι ερευνητές υποθέτουν πως υπάρχει κάποιου είδους σύνδεση. Μένει να αποδειχθεί.

Αν ναι, εντός ποιου ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου διαμορφώνεται;

Οι ήδη δημοσιευμένες έρευνες έχουν προτείνει διαφορετικά σχήματα όπου ενδεχομένως να συνδέονται η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή και οι βίαιες συγκρούσεις. Επειδή, όμως, δεν έχει προκύψει επιστημονική συναίνεση για οποιαδήποτε εναλλακτική διαδρομή, υπάρχει ακόμα το περιθώριο για νέες προσεγγίσεις. Σε κάθε περίπτωση, η σχέση μεταξύ δύο τόσο πολύπλοκων φαινομένων, δύσκολα θα είναι απλή.

Και τελικά, αποτελεί η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή ένα ζήτημα ασφαλείας με την παραδοσιακή- ρεαλιστική- προσέγγιση του όρου;

Η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή προβλέπεται να έχει κρίσιμες επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον- επιπτώσεις που πιθανότητα θα μεταφερθούν και στα κοινωνικά συστήματα. Παρά την ασαφή σχέση με την εμφάνιση βίαιων συγκρούσεων, η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή τείνει να αναδειχθεί σε οντολογική απειλή για ορισμένα νησιωτικά κράτη. Για τα κράτη που δεν κινδυνεύουν άμεσα από την άνοδο της στάθμης των ωκεανών, οι επιπτώσεις ίσως θεωρούνται μακροπρόθεσμες. Ωστόσο, μία ρεαλιστική προσέγγιση οφείλει να λάβει υπόψη πως οι κλιματολογικές αλλαγές θα απειλήσουν τη φυσική υπόσταση του κράτους, μέσω της καταστροφής του περιβάλλοντος και των υλικών πόρων, αλλά ακόμα και των ίδιων των πολιτών. Επομένως, η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή δεν δύναται να παραμένει στο περιθώριο των μελλοντικών αναλύσεων ασφαλείας,. Αντιθέτως, χρειάζεται να εξεταστεί ως βεβαιότητα.

IV. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ‘*United Nations Framework Convention on Climate Change*’. 1992. FCCC/INFORMAL/84, GE.05-62220 (E), 200705. New York: United Nations.
- Adger, W. Neil. 2006. ‘Vulnerability’, *Global Environmental Change*, 16, σελ. 268-281. DOI: 10.1016/j.gloenvcha.2006.02.006.
- Archer, David & Rahmstorf, Stefan. 2010. *The Climate Crisis: An Introductory Guide to Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Black, Richard; Adger, Neil W.; Arnell, Nigel W.; Dercon, Stefan; Geddes, Andrew & Thomas, David S.G. 2011. ‘The Effect of Environmental Change on Human Migration’, *Global Environmental Change*, 21S, σελ. 3-11. DOI: 10.1016/j.gloenvcha.2011.10.001.
- Brzoska, Michael & Frohlich, Christiane. 2015. ‘Climate Change, Migration and Violent Conflict: Vulnerabilities, Pathways and Adaptation Strategies’, *Migration and Development*. DOI: 10.1080/21632324.2015.1022973.
- Central Intelligence Agency. 2017. ‘The World Factbook, Country Comparison: Population’, *Central Intelligence Agency*. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
- CNN Library. 2017. ‘Boko Haram Fast Facts’, *CNN*, 18 Σεπτεμβρίου. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://edition.cnn.com/2014/06/09/world/boko-haram-fast-facts/index.html> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
- Croicu, Mihai and Sundberg, Ralph. 2017. ‘UCDP GED Codebook version 17.1’, Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University. *UCDP Downloads*. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://ucdp.uu.se/downloads/> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
- Eggleton, Tony. 2013. *A Short Introduction to Climate Change*. Melbourne: Cambridge University Press.
- Foresight. 2011. *Migration and Global Environmental Change, Final Project Report*. London: The Government Office for Science.

- Fussel, Hans-Martin & Klein, Richard J.T. 2006. 'Climate Change Vulnerability Assessments: An Evolution of Conceptual Thinking', *Climatic Change*, 75, σελ. 301-329. DOI: 10.1007/s10584-006-0329-3.
- Fussel, Hans-Martin. 2010. 'How Inequitable Is the Global Distribution of Responsibility, Capability, and Vulnerability to Climate Change: A Comprehensive Indicator-based Assessment', *Global Environmental Change*, 20, σελ. 597-611. DOI: 10.1016/j.gloenvcha.2010.07.009.
- Global Carbon Atlas. 2017. 'CO2 Emissions', *Global Carbon Atlas*. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://globalcarbonatlas.org/en/CO2-emissions> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
- Graham, Steve. 2000. 'Svante Arrhenius (1859-1927)', *NASA Earth Observatory*, 18 Ιανουαρίου. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://earthobservatory.nasa.gov/Features/Arrhenius/> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
- Hornsey, Matthew J.; Harris, Emily A.; Bain, Paul G. & Fielding, Kelly S. 2016. 'Meta-analyses of the Determinants and Outcomes of Belief in Climate Change', *Nature Climate Change*. DOI: 10.1038/NCLIMATE2943.
- Human Rights Watch. 2010. 'Democratic Republic of Congo (DRC): Events of 2009', *Human Rights Watch*. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.hrw.org/world-report/2010/country-chapters/democratic-republic-congo> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
- Ide, Tobias (συγγ.), Carter, Timotheer & Hulme, Mike (επιμ.). 2017. 'Research Methods for Exploring the Links between Climate Change and Conflict', *WIREs Climate Change* 2017, e456, σελ. 1-14. DOI: 10.1002/wcc.456.
- Ide, Tobias; Link, Michael P.; Scheffran, Jurgen & Schilling, Janpeter. 2016. 'The Climate-Conflict Nexus: Pathways, Regional Links, and Case Studies' από το Brauch, Hans Gunter, Spring, Ursula Oswald, Grin, John & Scheffran, Jurgen (επιμ.), *Handbook on Sustainability Transition and Sustainable Peace*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Intergovernmental Panel on Climate Change. 2001. *Technical Summary 'Climate Change 2001: Impacts, Adaptation, and Vulnerability'. Contribution of Working Group II*. Geneva: Intergovernmental Panel on Climate Change.
- Intergovernmental Panel on Climate Change. 2007. *Climate Change 2007: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment*

- Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Core Writing Team, Pachauri, R.K and Reisinger, A. (eds.)]. Geneva: Intergovernmental Panel on Climate Change.
- Intergovernmental Panel on Climate Change. 2012. *Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation: A Special Report of Working Groups I and II of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. [Field, C.B., V. Barros, T.F. Stocker, D. Qin, D.J. Dokken, K.L. Ebi, M.D. Mastrandrea, K.J. Mach, G.-K. Plattner, S.K. Allen, M. Tignor, and P.M. Midgley (eds.)]. Cambridge: Cambridge University Press.
 - Intergovernmental Panel on Climate Change. 2014. *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. [Core Writing Team, R.K. Pachauri and L.A. Meyer (eds.)]. Geneva: Intergovernmental Panel on Climate Change.
 - Internal Displacement Monitoring Center. 2017 α. 'IDMC GRID 2017 Disaster Dataset Codebook', *Internal Displacement Monitoring Center*, Geneva.
 - Internal Displacement Monitoring Center. 2017 β. 'About IDMC', *Internal Displacement Monitoring Center*. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.internal-displacement.org/about-us/> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
 - Internal Displacement Monitoring Centre. 2017 γ. 'Global Report on Internal Displacement 2017 Disaster Dataset', *Internal Displacement Monitoring Centre*, 22 Μαΐου. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.internal-displacement.org/database/displacement-data> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
 - International Organization for Migration. 2017. *World Migration Report 2018*. Geneva: International Organization for Migration.
 - Landis, Steven T. 2014. 'Temperature Seasonality and Violent Conflict: The Inconsistencies of a Warming Planet', *Journal of Peace Research*, 51(5), σελ. 603-618.
 - Levy, Jack S. & Thompson, William R. 2010. *Causes of War*. Chichester: Wiley-Blackwell.
 - Maslin, Mark. 2014. *Climate Change: A Very Short Introduction*. 3rd edition. Oxford: Oxford University Press.
 - McLeman, Robert. 2013. 'Developments in Modelling of Climate Change-related Migration', *Climatic Change*, 117, σελ. 599-611. DOI: 10.1007/s10584-012-0578-2.

- Miola, Apollonia & Simonet, Catherine. 2014. *Concepts and Metrics for Climate Change Risk and Development: Towards an Index for Climate Change Resilient Development*. Report EUR 26587EN. Ispra: European Commission- Joint Research Centre.
- Mobjork, Malin; Gustaffson, Maria-Therese; Sonnsjo, Hannes; van Baalen, Sebastian; Dellmuth, Lisa Maria & Bremberg, Niklas. 2016. *Climate-related Security Risks: Towards an Integrated Approach*. Solna: Stockholm International Peace Research Institute.
- Notre Dame Global Adaptation Initiative. 2017. 'ND-GAIN Country Index 2017', *Notre Dame Global Adaptation Initiative*. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://gain.nd.edu/our-work/country-index/download-data/> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
- O'Brien, Karen L. & Leichenko, Robin M. 2000. 'Double Exposure- Assessing the Impacts of Climate Change within the Context of Economic Globalization', *Global Environmental Change*, 10, σελ.221-232.
- Pilkey, Orrin H. & Pilkey, Keith C. 2011. *Global Climate Change: A Primer*. Durham: Duke University Press.
- Raleigh, Clionadh; Jordan, Lisa & Salehyan, Idean. 2008. *Assessing the Impact of Climate Change on Migration and Conflict*. Washington: The Social Development Department of the World Bank Group.
- Reuveny, Rafael. 2007. 'Climate Change-induced Migration and Violent Conflict', *Political Geography*, 26, σελ. 656-673. DOI: 10.1016/j.polgeo.2007.05.001.
- Roberts, J. Timmons. 2001. 'Global Inequality and Climate Change', *Society & Resources: An International Journal*, 14(6), σελ. 501-509. DOI: 10.1080/08941920118490.
- Romm, Joseph. 2016. *Climate Change: What Everyone Needs to Know*. New York: Oxford University Press.
- Spray, Sharon & Roselle, Laura. 2012. *Research and Writing in International Relations*. 2nd edition. Boston: Longman.
- Salehyan, Idean & Hendrix, Cullen S. 2014. 'Climate Shocks and Political Violence', *Global Environmental Change*, 28, σελ. 239-250.
- Salehyan, Idean. 2014. 'Climate Change and Conflict: Making Sense of Disparate Findings', *Political Geography*, 43, σελ. 1-5. DOI: 10.1016/j.polgeo.2014.10.004.

- Sarkees, Meredith Reid. 'The COW Typology of War: Defining and Categorizing Wars (Version 4 of the Data)', *The Correlates of War Project*. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.correlatesofwar.org/data-sets/COW-war/the-cow-typology-of-war-defining-and-categorizing-wars/view> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
- Seter, Hanne. 2016. 'Connecting Climate Variability and Conflict: Implications for Empirical Testing', *Political Geography*, 53, σελ. 1-9. DOI: 10.1016/j.polgeo.2016.01.002.
- Sundberg, Ralph & Melander, Erik. 2013. 'Introducing the UCDP Georeferenced Event Dataset', *Journal of Peace Research*, 50(4), σελ. 523-532.
- Tacoli, Cecilia. 2009. 'Crisis or Adaptation? Migration and Climate Change in a Context of High Mobility', *Environment & Urbanization*, 21(2), σελ. 513-525. DOI: 10.1177/0956247809342182.
- Theisen, Ole Magnus; Gleditsch, Nils Petter & Buhaug, Halvard. 2013. 'Is Climate Change a Driver of Armed Conflict?', *Climatic Change*, 117, σελ. 613-625. DOI: 10.1007/s10584-012-0649-4.
- Theisen, Ole Magnus. 2017. 'Climate Change and Violence: Insights from Political Science', *Current Climate Change Report*, 3, σελ. 210-221. DOI: 10.1007/s40641-017-0079-5.
- United Nations Environment Programme. 2007 α. 'Environmental Degradation Triggering Tensions and Conflict in Sudan', *United Nations Environment Programme*, 27 Ιουνίου. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://staging.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=512&ArticleID=5621&l=en> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
- United Nations Environment Programme. 2007 β. *Sudan: Post-Conflict Environmental Assessment*. Nairobi: United Nations Environment Programme.
- United Nations Security Council. 2007. Press Release: 'Security Council Holds First-ever Debate on Impact of Climate Change on Peace, Security, Hearing over 50 Speakers', *United Nations*, SC/9000, 17 Απριλίου. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.un.org/press/en/2007/sc9000.doc.htm> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
- United States Department of Defense. 2001. *Quadrenial Defense Review Report 2001*. Washington: United States Department of Defense.
- United States Department of Defense. 2006. *Quadrenial Defense Review Report 2006*. Washington: United States Department of Defense.

- United States Department of Defense. 2010. *Quadrenial Defense Review Report 2010*. Washington: United States Department of Defense.
- United States Department of Defense. 2014. *Quadrenial Defense Review 2014*. Washington: United States Department of Defense.
- Watt, Louise. 2017. 'China's Xi Jinping Decries Failure to Tackle Climate Change with Veiled Attack on Donald Trump', *Independent*, 5 Σεπτεμβρίου. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.independent.co.uk/news/world/asia/climate-change-xi-jinping-comments-donald-trump-paris-agreement-global-warming-greenhouse-gas-a7929846.html> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
- Uppsala University. 2017 α. 'About UCDP', *Department of Peace and Conflict Research*, Uppsala University. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://pcr.uu.se/research/ucdp/about-ucdp/> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].
- Uppsala University. 2017 β. 'Definitions', *Department of Peace and Conflict Research*, Uppsala University. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/> [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].

Φωτογραφία εξωφύλλου: Anest. 'Abstract image of cartridge over dead land', *shutterstock.com*. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.shutterstock.com/image-photo/abstract-image-cartridge-over-dead-land-48060529?src=gD8b-UkzkBrDfXbScWr_nA-1-12 [τελευταία πρόσβαση: 2017-11-30].